KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Valéria Betáková, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, Ivan Masár, Ján Matejčík, Ján Oravec, Konštantín Palkovič, Jozef Ružička, Ján Sabol, Elena Smiešková, Milan Urbančok

REDAKCIA

Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 6 — ČÍSLO 9

OBSAH

K. Palkovič, Nárečová terminológia a spisovný jazyk 289
Čítame Slovník slovenského jazyka 293
J. Mistrík, Odosielateľ a prijímateľ 293
J. Doruľa, O slove *selo* v slovenčine 301
M. Majtán, Slovo *hrb* v slovenských chotárnych názvoch 306

Diskusie

G. Horák, Posúďte sloveso *hôlit* 309
J. Václavík, Čo je to kožkovanie 310

Rozličnosti

Tkaň. tkane — tkanivo, nie tkáň, tkáne; pleseň, plesne, nie plieseň, pliesne. Š. Peciar 314
Weimarský stavač, nie výmarský. L. Dvonč 315

Správy a posudky

Nový terminologický slovník. K. Palkovič 316

Spytovali ste sa

Brázda, nie Barazdaláš. M. Majtán 319
Szabó, Szabóa, Szabóovi, ale Szabo, Szaba, Szabovi. Š. Horváth 319
Nakládka. J. Jacko . . . 320

KULTÚRA SLOVA

ROČNÍK 6 — 1972 — ČÍSLO 9

Nárečová terminológia a spisovný jazyk

KONŠTANTÍN PALKOVIČ

Nárečovou terminológiou rozumieme súbor názvov z rozličných slovenských dialektov, označujúcich javy prírody a spoločnosti, ako i rozmanité výtvory človeka. Ide o názvy rastlín, zvierat, javov neživej prírody, častí ľudského tela, o slová označujúce stravu, odev, stavby, zariadenie domu, rôzne náradie, nástroje a ich časti, o názvoslovie rozličných úsekov ľudskej činnosti a výrobných odvetví, hier, zvykov, mytologických javov, o slová pomenúvajúce najrozmanitejšie vzťahy medzi ľuďmi a i., teda o názvy reálií.

1. Vo všetkých týchto tematických oblastiach je v nárečiach mnoho názvov zhodných so spisovnými, ale aj veľa názvov odlišných. Značná časť terminológie je teda celonárodná. Z toho vyplýva, že nárečová terminológia má mnoho znakov zhodných so spisovnou, a preto ju nemožno pokladať za primitívnu. V nárečovej terminológii sa uplatňujú v podstate tie isté pomenovacie spôsoby a slovotvorné postupy ako v spisovnej terminológii. Rozdiel je iba vo využívaní (distribúcii) jednotlivých spôsobov, postupov a slovotvorných prostriedkov (napr. prípon). V spisovnej terminológii sa prejavuje viac systémovosti a zovšeobecnenia. Napr. javy odlišujúce sa iba jedným príznakom sa označujú rovnakým podstatným menom a rozlišujú sa prívlastkovou časťou združeného pomenovania, alebo majú súhrnné pomenovanie. V nárečiach sa často pomenúva každý takýto jav osobitným názvom. Takýto spôsob pomenúvania je prejavom konkrétneho spôsobu myslenia používateľov príslušných nárečí a predpokladá bohatší inventár pomenovacích prostriedkov.

V nárečovej terminológii (máme na mysli termíny rovnakej tematickej oblasti) sa uplatňuje väčší počet slovotvorných prípon a slovotvor-

ných základov, prípadne neodvodených slov, prevzatých i domácich, neraz veľmi starých, ktoré sa v spisovnom jazyku používajú iba v ustálených spojeniach alebo vo vlastných menách, prípadne sa vôbec nevyskytujú. V spisovnom jazyku je viac motivovaných názvov, v nárečiach sa zas používajú prevzatia z iných jazykov dakedy aj v takých prípadoch, kde má spisovný jazyk domáce názvy.

Medzi nárečiami a spisovným jazykom sú v oblasti terminológie aj kvantitatívne rozdiely. V istých vecných okruhoch je bohato rozvitá spisovná terminológia, napr. zoologická, botanická a terminológia rôznych iných vedných odborov. Svojou presnosťou, systémovosťou, no najmä rozsahom (počtom termínov) silno prevyšuje nárečovú terminológiu. Počet termínov je podmienený hĺbkou, rozsahom poznania a opísania daných úsekov skutočnosti (a vzťahov medzi nimi), a ten je, pochopiteľne, u používateľov nárečia zvyčajne menší. Takéto porovnávanie má však istú nevýhodu. Staviame proti sebe jeden systém (spisovný jazyk) proti súboru systémov (nárečiam). Pri porovnávaní len s jedným vybratým nárečím by sme dospeli k iným výsledkom. Aj v nárečiach sa totiž uplatňuje v terminológii systémovosť, jednoznačnosť a presnosť, hoci v rozsahu (počte termínov) sú značné rozdiely.

Na druhej strane v nárečiach je zasa rozvitá terminológia v takých vecných okruhoch, v ktorých má spisovný jazyk málo termínov, resp. nie sú v ňom ustálené. Ide najmä o rozličné špeciálne reálie a ich časti, ktoré jednak sú viazané na isté prostredie, resp. špeciálnu činnosť, a nie sú všeobecne (na celom území národného jazyka) rozšírené, napr. terminológia istých zamestnaní a remesiel (pltníctvo, drotárstvo, čipkárstvo a pod.), jednak sú zhotovené domáckym spôsobom, starou, primitívnou technikou, často na rôznych miestach rozlične, a sú diferencované svojou formou i svojimi názvami. Možno tu uviesť rozličné druhy ošatenia (krojov), nástrojov a náradia (napr. sane, voz alebo iné dopravné prostriedky), stavieb, kuchynského riadu, druhy nádob, košov, ktoré sa odlišujú podľa materiálu, veľkosti, účelu, rozmanité druhy jedál, ktoré sa rozlišujú podľa druhu použitého materiálu (druhu cesta a pod.), spôsobu prípravy (varenie, praženie, pečenie a i.), spôsobu úpravy (krájanie, trhanie . . .), vonkajšej formy a veľkosti, cieľa (sviatočné, obradné . . .), ale aj druhy hier, tancov a i. Takéto reálie možno iba niekedy klásť na tú istú úroveň a hľadať pre ne dajaký spoločný názov. Názvy obidvoch týchto druhov reálií tu nazývame etnografizmy.

Niektoré etnografizmy sa dostali aj do spisovného jazyka. Nachádzame ich napr. u realistov, novšie najmä u Fr. Hečku (napr. *opálka, predník* a i.).[1] V súvislosti s uvádzaním týchto výrazov vo výkladových slov-

[1] Porov. HABOVŠTIAK, A.: Prvky ľudovej reči v Hečkovom románe Drevená dedina. SR, *17*, 1951—52, s. 192—201. Ten istý: Odpoveď súdruhovi Hečkovi

níkoch vznikajú problémy, ako takéto slová kvalifikovať. Zvyčajne sa charakterizujú ako dialektizmy alebo ľudové výrazy, ale podobné hodnotenie vyvoláva nesúhlas.[2]

2. Okrem názvov reálií, ktoré sme nazvali etnografizmy, chýbajú v spisovnom jazyku ustálené termíny aj pre také javy skutočnosti, ktoré sú typické pre život na dedine vôbec a používateľ spisovného jazyka sa s nimi dostane do styku zriedka. Názvy takýchto reálií tu budeme volať profesionalizmy. U spisovateľov, pokiaľ názvy takýchto reálií uvádzajú, sa vyskytujú krajovo zafarbené profesionalizmy. Krajové slová nachádzame u Fr. Hečku,[3] no aj u A. Bednára (napr. *kotrbaj* „osla" a i.), A. Chudobu a iných spisovateľov, ktorí opisujú dedinské prostredie.

No v spisovnom jazyku nie sú dakedy ustálené názvy ani pri takých reáliách, ktoré používatelia spisovného jazyka poznajú a v dennom praktickom živote ich upotrebúvajú. Sú to napr. názvy niektorých jedál, domácich potrieb ap. Zatiaľ sa používajú rozličné krajové názvy, výrazy prevzaté z iných jazykov, prípadne niektoré reálie nie sú vôbec adekvátne pomenované. V súčasnosti sa totiž názvy rôznych vecí šíria propagačnými prostriedkami (rozhlasom, televíziou, tlačou, plagátmi, letákmi, nápismi), úradnou cestou (cenníkmi, normami, obežníkmi, vyhláškami), ako i predajom (obalmi, účtami, prospektmi, záručnými listami), z češtiny často i prekladmi. Tieto sociolingvistické činitele pri šírení terminológie sú v súčasnosti veľmi silné a jazykovedci s nimi musia rátať. Vezmime si slová ako *vinobranie, zemiakové placky* (oproti domácim názvom *haruľa, zemiaková baba*) a viacero iných. Takéto slová (zväčša z češtiny) často vytláčajú domáce a niekedy vnášajú do jazyka zbytočný chaos. Napr. málo zrozumiteľné slovo *tašky* (na záp. Slovensku *taška* značí závin) konkuruje domácemu názvu *pirohy* (je to zrozumiteľný názov, rozšírený vo veľkej časti nárečí i v literatúre) a krajovému výrazu *perky,* lebo sa neprávom dostalo do noriem jedál. Podobných prípadov je veľa. Stáva sa tak okrem iného aj preto, lebo dakedy lingvisti pohotovo nereagujú na praktické jazykové potreby dňa a včas neustália príslušný spisovný termín.

No spisovný jazyk potrebuje ustálené termíny nielen na označenie

---

kovi. SR, *18,* 1952—53, s. 124—126. MIHÁL, J.: O jazykových prostriedkoch Františka Hečku. Jazykovedné štúdie I. Spisovný jazyk. Bratislava 1956, s. 227—253.

[2] PAULINY, E.: Oponentská zpráva o Slovníku slovenského jazyka. SR, *31,* 1966, s. 7—13 (o slove *chomľa* a i., s. 10). URBANČOK, M. a kolektív: Čítame Slovník slovenského jazyka. KS, *2,* 1968, s. 202 (o slove *dlabanka); KS, 4,* 1970, s. 40 (o slove *grguľa*) a i.

[3] Porov. HABOVŠTIAK, A., c. d.; JÓNA, E.: Norma spisovného jazyka a ľudové nárečia. SR, *20,* 1955, s. 224—231, c. m. 230.

bežných denných potrieb, ale aj na pomenovanie takých reálií, ktorých názvy sme nazvali profesionalizmy a etnografizmy. Pri etnografizmoch je ťažšie ustáliť jeden termín, no je to nevyhnutné nielen z jazykovedného hľadiska, ale aj z hľadiska potrieb odbornej literatúry (národopisnej, archeologickej), ako i potrieb múzejníckej praxe.

A práve pri dvoch posledných typoch (napokon i pri prvom) môžu byť nárečia vhodným prameňom pri ustaľovaní spisovnej terminológie. Z celého radu tautoným označujúcich na rozličných miestach tú istú vec (pri niektorých etnografizmoch aspoň podobnú vec, resp. reáliu slúžiacu na ten istý cieľ) sa vyberie názov, ktorý najlepšie vyhovuje systému spisovnej slovnej zásoby i systému príbuzných názvov.[4]

Na ilustráciu uvedieme príklad dvoch reálií, pre ktoré nemáme v spisovnom jazyku doteraz ustálené termíny. Ide o podstavec na pílenie dreva a stolicu na strúhanie.

Podstavec na pílenie na štyroch skrížených nohách sa v zsl. a strsl. nárečiach najčastejšie nazýva *kůoň (kóň...), koňík, drevení kůoň, pílací kón* a okrem toho v zsl., čiastočne i strsl. nárečiach (Turiec, Gemer) aj *koza.* V Liptove a na vých. Slovensku sa používa výraz *krosienka (krošenka...),* zriedka (v podobe *krosná)* i na záp. Slovensku. Na Záhorie sú obmedzené názvy *šrák, šráki, šragle, tragle* (porov. aj goralské *šragi, srogi),* kým výraz *kobiľina (kobilica)* je vo vých. Liptove a na sev. Orave, výraz *capok (capek...)* v Gemeri a na Spiši. V SSJ je v tomto význame uvedený názov *koza,* ale v beletrii sa stretáme aj s názvami *kóň, kobylica* (chýba v SSJ) a i.

Stolica na sedenie a na pridržiavanie dreva pri strúhaní sa na záp. a čiastočne stred. Slovensku (Turiec) menuje *ďedo, ďedok, ďetko, ďetkovica, strúhací ďedo, ďedova (ďetkova) stolica,* kým na stred. a čiastočne vých. Slovensku sa volá *oberuční stoľec (stolok...), oberučná lavica.* Okrem toho sa používa aj názov *strúhacia stolica* (zsl. nárečia), *kůoň, koňík, strúhací kóň* (strsl. nárečia, najmä južné, miestami i zsl.). Výrazy *vrštať (vrštac, varštac...)* sa vyskytujú v okr. Žiar n. Hr., Považská Bystrica a Trebišov. Zriedkavé sú názvy *juncova stolica* (okr. Martin), *straka* (okolie Kremnice), *häňec* (okolie Ružomberka) a i. V SSJ sa uvádza názov *strúhacia stolica,* no v krásnej literatúre sa používajú aj iné výrazy, napr. *hianec* (v SSJ je ako dialektizmus), *dedko* (chýba v SSJ) a i.

Pri obidvoch prípadoch je v nárečiach pestrá diferenciácia a v spisovnom jazyku nejednotnosť. Pri ustaľovaní názvov možno vychádzať zo stavu, aký je v SSJ, ale keďže ide o dedinské profesionalizmy, treba prizerať aj na stav v nárečiach, na rozšírenie výrazov. Ako termíny

[4] HORECKÝ, J.: Z diskusie. SR, *20,* 1955, s. 237.

by sa mohli ustáliť názvy *strúhacia stolica* a *koza* (prípadne *kôň, koník*).

Na potrebu využitia nárečovej slovnej zásoby pri ustaľovaní spisovnej terminológie upozornili viacerí jazykovedci.[5] Nárečová terminológia už neraz poslúžila pri ustaľovaní poľnohospodárskeho, lesníckeho, botanického a zoologického názvoslovia. Možno ju využiť aj pri dopĺňaní a spresňovaní názvoslovia technických odborov (staviteľstva, strojníctva),[6] no predovšetkým treba z nej vychádzať pri ustaľovaní profesionalizmov, etnografizmov a názvov reálií bežného života, pre ktoré spisovný jazyk nemá dosiaľ ustálené názvy.

Čítame Slovník slovenského jazyka

Pripomienky k jednotlivým heslám v SSJ, ktoré uverejňujeme na pokračovanie, sú výsledkom kolektívnej spolupráce týchto pracovníkov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra: J. Doruľu, L. Dvonča, F. Kočiša, Š. Michalusa, J. Oravca, V. Slivkovej, E. Smieškovej, M. Šalingovej a M. Urbančoka.[1]

krúžľať — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „strúhať zemiaky alebo zeleninu". Myslíme, že toto slovo treba pokladať za spisovné. Výklad v SSJ je priširoký, lebo nejde o akékoľvek strúhanie zemiakov alebo zeleniny, ale o strúhanie, krájanie na kolieska, na okrúhle, kruhovité plátky.[2] Sloveso *krúžľať* teda treba posudzovať ako slovo na úrovni pomenovania reálií.

Za spisovné pokladáme aj od toho istého základu utvorené slová *kružlikať* a *kružlinka*. Sú to zriedkavé slová. V SSJ sa uvádzajú ako nárečové.

krychľa — SSJ uvádza ako zastarané slovo. Myslíme, že slovo *krychľa* oproti slovu *kocka* nemožno posudzovať ako zastarané, ale ako nespisovné. V slovníku ho bolo treba ako heslové slovo uviesť obyčajným typom a jeho spisovný ekvivalent *kocka* polotučne.

---

[5] K teórii a praxi našej jazykovej kultúry. SR, *20*, 1955, s. 209—218, c. m. 217; JÓNA, E., c. d., s. 230; BUFFA, F.: Ľudové prvky v terminológii. Slovenské odborné názvoslovie, *1*, 1953, s. 65—67.

[6] BUFFA, F., c. d., s. 65.

[1] Podrobnejšie pozri v 1. a 2. čísle prvého ročníka (1967) nášho časopisu.

[2] Pozri heslo *krúžľať* v knihe 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny. Red. G. Horák. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971.

ktozná — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo. Ak vezmeme do úvahy podobu *ktozná* (t. j. písanie dovedna) a spojenie *kto zná* (t. j. písanie osve, ktoré sa pri hesle *znať* v SSJ hodnotí ako staršie), ukazuje sa, že rozloženie autorov podľa pôvodu o nárečovej obmedzenosti nesvedčí. Okrem toho sa v SSJ spojenie *kto zná* (v hesle *znať*) uvádza ako spisovné. S týmto hodnotením súhlasíme a rovnako hodnotíme aj slovo *ktozná*.

kučma — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „kožušinová čiapka, maďarská baranica". Toto hodnotenie nepokladáme za primerané. Kučma je typická končitá maďarská baranica. Slovo *kučma* sme prevzali z maďarčiny ako pomenovanie reálie. Treba ho teda pokladať za spisovné (citátové) slovo. Ako blízku analógiu možno uviesť napr. slovo *ušianka* (pomenovanie typickej ruskej teplej čiapky). Slovo *ušianka* sa v SSJ — v šiestom zväzku — uvádza ako spisovné.

kudrlinka, kudrlinky — SSJ uvádza ako spisovné expresívne slovo s významom „kučera, kučierka". Na tento význam máme v našom materiáli štyri doklady. Podľa zbežného prieskumu sa nám ukazuje, že slovo *kudrlinka, kudrlinky* sa v slovnej zásobe spisovnej slovenčiny pociťuje ako nespisovné, cudzie, neadaptované. Viac dokladov na uvedené slovo (osem) máme v prenesenom význame v oblasti literárnej kritiky. Tu ide o význam „lacné ozdoby, ozdôbky, príkrasy". Jeden doklad máme zo športovej oblasti s významom „hra naoko pekná, ale neúčelná". V spomenutých dvoch oblastiach pokladáme za primerané slovo *kudrlinka, kudrlinky* hodnotiť ako nespisovné, slangové. V slovníku ho treba ako heslové slovo uvádzať obyčajným typom.

Rovnako — t. j. ako nespisovné — hodnotíme aj ostatné odvodeniny od základu *kudr-*: *kudrlík* (doložené raz), *kudrna* (v našom materiáli sme na toto slovo doklad nenašli) a *kudrnatý* doložené troma dokladmi).

Poznámka. Z nárečového materiálu, ktorý je v JÚĽŠ SAV, vidieť, že sa adjektívum *kudrnatý* nachádza na malom území na samom západe Slovenska. Materiál pre slovník spisovnej slovenčiny však ukazuje, že výskyt slov so základom *kudr-* nesúvisí so situáciou v slovenských nárečiach.

kukadlá — SSJ uvádza ako expresívne žartovné slovo. V našom materiáli máme naň tri doklady. Podľa zbežného prieskumu sme zistili, že sa v spisovnej slovenčine pociťuje ako nespisovné, neadaptované. V slovníku ho ako heslové slovo bolo treba uviesť obyčajným typom a jeho spisovné ekvivalenty *očiská, okále, okáliky, okálence* polotučne.

kukátko — SSJ uvádza ako z češtiny prevzaté knižné zastarané slovo s významom „ďalekohľad". Myslíme, že slovo *kukátko* treba hodnotiť ako jednoznačne nespisovné.[3] Ako heslové slovo sa malo v slovníku uviesť obyčajným typom a jeho spisovné ekvivalenty *ďalekohľad, dívadelný ďalekohľad, binokel* polotučne.

kúkoľnica, kúkoľník — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slová s významom „riečica, na ktorej sa čistí zrno od kúkoľa, triér". Doklady na slovo *kúkoľník* neukazujú na to, že ide o ľudové slovo — sú tri a všetky sú z odbornej literatúry vo význame „triér". Jestvovanie tohto slova v slovenských nárečiach sa nám nepodarilo overiť. Preto je pravdepodobné, že slovo *kúkoľník* je prevzatím z češtiny a že sa v spisovnej slovenčine neujalo. Na slovo *kúkoľnica* s významom „druh riečice" máme iba jeden doklad. V tomto prípade možno uvažovať o tom, že ide o potrebné pomenovanie reálie. Potom by slovo *kúkoľnica* bolo spisovné s príznakom zriedkavosti.

kukuk[2] — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „kukučka". Ako vidieť z materiálu, ktorý máme k dispozícii, toto hodnotenie nie je náležité. *Kukuk* je v tomto prípade expresívne pomenovanie kukučky zvukomalebným slovom, ktorým sa napodobňujú zvuky ňou vydávané. Analogické je napr. slovo *čvirik,* ktorým sa pomenúva vrabec. Slovo *kukuk* pokladáme za primerané hodnotiť ako spisovné expresívum.

kukuričlanka — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „kukuričná kaša". Dokladov je málo — iba tri. Myslíme však, že ide o ústrojné slovo, ktoré možno pokladať za spisovné s príznakom zriedkavosti.

kuľaša — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „múčna kaša, fučka". Zistili sme, že sa týmto slovom v rozličných oblastiach Slovenska (najmä na Orave, v Liptove a na Spiši) pomenúvajú isté druhy kašovitých jedál. Pokladali by sme preto za primerané slovo *kuľaša* hodnotiť ako pomenovanie reálie. V tomto prípade ide teda o spisovné slovo. Okrem toho z našich dokladov vidieť, že slovo *fučka* je iba veľmi vzdialeným synonymom slova *kuľaša.* Keďže je ťažko urobiť opis reálie, t. j. opis variantov múčneho jedla, ktoré slovo *kuľaša* pomenúva, pokladali by sme za najprimeranejší takýto výklad: „(v niektorých krajoch) druh múčneho kašovitého jedla".

---

[3] O slovách s príponou *-tko* naposledy písal Š. Peciar v článku *Slovenské ekvivalenty českých výrazov na -tko.* Kultúra slova, 2, 1968, s. 329—335.

kumhár — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „bidlo, na ktoré sa vešia kotol nad vatrou". Uvedený výklad nie je presný, lebo *kumhár* nie je bidlo, na ktoré sa vešia kotol nad akoukoľvek vatrou, ale nad ohniskom v kolibe na salaši. V tomto prípade je teda slovo *kumhár* pomenovaním reálie a treba ho posudzovať ako spisovný výraz (nie je tu rozhodujúce to, že *kumhár* je — samozrejme — známejší tam, kde je salašnícky chov oviec). Zaraďuje sa medzi salašnícke termíny, ako sú napr. *strunga, geleta, kľag, redikať sa* ap. Slovo *kumhár* treba hodnotiť ako spisovné.

kundriť — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové expresívne slovo s významom „dymiť". Toto sloveso so zreteľom na expresívnosť pokladáme za primerané hodnotiť ako spisovné zriedkavé slovo.

kupa — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „nádoba na vodu, kanva, drevená krhla". Rozloženie autorov neukazuje na nárečovú platnosť tohto slova (autori sú napr. Timrava, Vansová, Dobšinský, Laskomerský, Kukučín, Chudoba). Myslíme, že slovo *kupa* treba posudzovať ako spisovné.

kupovač, kupovateľ — SSJ uvádza ako zastarané slová s významom „kupujúci, zákazník". Väčšinu dokladov na obidve slová máme od Kukučína. Podľa zbežného prieskumu sa ukázalo, že uvedené slová je najprimeranejšie hodnotiť ako knižné (niektorí ich dokonca hodnotili ako neologizmy).

kurník — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo. Toto slovo je v našom materiáli doložené dobre — vyše tridsiatimi dokladmi. Tie na jeho úzku nárečovú platnosť neukazujú. Asi polovica dokladov je z odbornej poľnohospodárskej literatúry. Slovo *kurník* pokladáme za primerané hodnotiť ako spisovný variant bežnejšej podoby *kurín*.

kuropta — pozri heslo *jariabok* v tejto rubrike.

kuroptva — SSJ uvádza zastarané slovo. Myslíme, že v porovnaní s ekvivalentom *jarabica* treba slovo *kuroptva* hodnotiť nie ako zastarané, ale ako nespisovné. Ako heslové slovo ho treba v slovníku uvádzať obyčajným typom a jeho spisovný ekvivalent *jarabica* polotučne.

kúsadlo, kúsať, kúsnuť, kúsavý — slovo *kúsadlo* sa v SSJ uvádza ako zoologický termín, ďalšie sa hodnotia ako krajové. Myslíme, že všetky uvedené slová je primerané hodnotiť ako nespisovné.[4] Ako hes-

[4] Pozri napr. v časopise Slovenská reč, *31*, 1966, s. 16.

lové slová ich v slovníku treba uvádzať obyčajným typom a ich spisovné ekvivalenty *hryzadlo, hrýzť, uhryznúť, hryzavý* polotučne.

kút — SSJ spojenie *ležať v kúte* uvádza ako nespisovné, ľudové s výkladom „o šestonedieľke". Myslíme, že za ľudový (alebo krajový) možno pokladať iba obradný zvyk ukladať šestonedieľku do kúta izby. Spojenie *ležať v kúte* však treba hodnotiť ako spisovné.

To isté platí aj o spojení *kútna plachta* vo význame „plachta, ktorou je zakrytá posteľ šestonedieľky". SSJ aj toto spojenie uvádza ako nespisovné, ľudové.

kuteľ, kutle — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo s významom „črevo, bachor, črevá, vnútornosti". Myslíme, že toto slovo treba hodnotiť ako spisovné.

Poznámka. Slovo *kutle* sa bez obmedzujúcej poznámky uvádza vo všetkých doterajších vydaniach Pravidiel slovenského pravopisu.

kutera — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „malá miestnosť, komôrka, diera, kutica". Slovo *kutera* sa pociťuje ako expresívne, preto myslíme, že je primerané hodnotiť ho ako spisovné.

kutica — SSJ druhý význam „diera, vyhĺbenina, jama na popol v stavanej peci" uvádza ako nespisovný, nárečový. Myslíme, že tento význam je spisovný (prvý význam „malá izba, komôrka" vznikol z neho prenesením).

Poznámka. Slová *kutera* a *kutica* majú — ako ukazujú naše doklady — aj význam „výklenok v murovanom sporáku, v ktorom sa sušieva napr. obuv, drevo, triesky a pod." Aj tento význam pokladáme za primerané hodnotiť ako spisovný, lebo je na úrovni pomenovaní reálií.

kútiky, kúty — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo s významom „zapálenie alebo chrasty na miestach, kde sa spája dolná a horná pera, opary". Myslíme, že slová *kútiky, kúty* — ako nám to ukazuje materiál a zbežný prieskum — je primerané hodnotiť ako spisovné.

Rovnako hodnotíme aj prídavné meno *kútikavý.* V SSJ sa aj to uvádza ako nespisovné, ľudové.

Odosielateľ a prijímateľ

Kapitolky zo štylistiky (9.)

JOZEF MISTRÍK

Odosielateľ a prijímateľ, to sú dve skutočné alebo fiktívne osoby, ktoré sa zúčastňujú na „rozhovore". Tento rozhovor môže byť obojstranný, a vtedy hovoríme o dialógu, alebo iba jednostranný, a vtedy je reč o monológu. Nateraz necháme stranou dialóg, to jest pravý rozhovor, konverzačnú reč dvoch osôb. Pozornosť sústredíme iba na monológ, to jest na prejav, ktorý smeruje od odosielateľa (O) k prijímateľovi (P). Je to prejav jednostranný, jeho podobu a náplň môže ľubovoľne určovať odosielateľ.

Čo je pre štylistiku v tejto situácii zaujímavé alebo závažné? Závažné je tu to, že O a P sú potenciálne dva rozdielne svety, ktoré sa majú dohovoriť pomocou spoločných signálov. Medzi nimi je text, ktorému by v ideálnom prípade obidvaja mali absolútne rovnako rozumieť — k tomu by totiž malo smerovať úsilie odosielateľa, autora textu. Pre štylistiku je zaujímavé, či sú alebo aké sú rozdiely medzi O a P v dorozumievacom procese, a ďalej aj to, ako sa tieto eventuálne rozdiely v spomínanom procese riešia. V teórii štylistiky sa zreteľ na adresatá pokladá za štýlovotvorného činiteľa, je to otázka v situácii O→P veľmi zložitá, lebo súvisí nielen s expedíciou, ale aj s apercepciou textu.

Apercepcia textu nie je iba pasívne vnímanie myšlienkovo a formálne petrifikovanej podoby, ale je to zložitý proces dotvárania, niekedy dokonca pretvárania a deformovania textu. Vezmime si taký krajný prípad, ako je uplatňovanie sa detskej fantázie pri čítaní rozprávok z celkom neznámych prostredí, alebo taký — tiež krajný — prípad, ako je prijímanie básnického textu, v ktorom autor zámerne nechal alebo utvoril priestory na realizáciu čitateľských zážitkov. Lenže ani taký text, v ktorom je všetko jednoznačné, explikované a fixované, nemusí „dopadnúť" v takej podobe, v akej bol vyslaný. O a P sa v momente preberania textu môžu absolútne kryť, môžu sa však aj viac alebo menej prekrývať, no môžu sa aj celkom obchádzať.

Ak odhliadneme od špecifickosti umeleckých textov, v ktorých stupeň nezhody medzi O a P môže byť hoci i funkčným prostriedkom, úsilie autora smeruje vždy k tomu, aby v čase apercepcie sa O a P v maximálnej miere prekrývali a aby prijímateľ myslel rovnako a cítil to isté, čo autor v momente vyhotovovania textu.

Úlohou štylistických výskumov je pátrať po príčinách, ktoré spôso-

bujú nezhody zložiek O a P, a hľadať sily, ktoré sú schopné tieto dve zložky štýlotvorného procesu zladiť.

Najčastejšou, ale aj najpreukaznejšou príčinou je to, keď P je množina skladajúca sa z veľkého množstva prvkov, keď totiž prejav je adresovaný širokej verejnosti. Prijímateľ v takomto prípade je v podstate anonymom. Prijímatelia nestoja vo vyrovnanom „zákryte", ale sa viac alebo menej z neho vykláňajú, text neprijímajú a nechápu rovnako. Autor musí odhadnúť priemerného P a naňho svoj prejav adresovať. Priemerným P nikdy nie je P s najnižším inteligenčným kvocientom, a preto nie je namieste pri štylizovaní prejavu pre širokú verejnosť usilovať sa o čo najjednoduchší, najprimitívnejší prejav. Lenže štylizácia, to nie je iba hľadanie primeranosti a vhodnosti na osi nocionálnosť — expresívnosť prejavu. A tu je taká situácia, že aj najnepatrnejší stupeň expresívnosti ide proti neutrálnosti prejavu. Čím je teda P väčšou množinou prvkov, tým musí byť prejav štylisticky neutrálnejší. Atraktívny jazykový prvok môže čitateľa priťahovať, ale rovnako aj odpudzovať a môže viesť rovnako k porozumeniu ako i k nedorozumeniu s autorom textu. V prípadoch, keď P predstavuje veľkú množinu prvkov, neodporúča sa používať metaforu a vôbec výrazy, ktoré vyvolávajú bohatšie asociácie. To platí pre populárno-náučné texty a pre náučné texty vôbec. Vedecké texty sú adresované relatívne malému počtu prijímateľov. Nepredpokladá sa príliš veľká nezhoda O a P. Jednako však opatrením proti prípadnej nezhode týchto zložiek je v úvode textu vysvetlenie pojmov, konfrontácie s textami iných autorov a priebežné odkazy na literatúru. Sú to opatrenia nielen kvôli obsahovej úplnosti, ale aj kvôli zrozumiteľnosti vedeckého prejavu.

Osobitným prípadom sú publicistické texty. Tie sa vlastne píšu pre najširšiu verejnosť, mohlo by sa povedať, že pre P s najvyšším počtom prvkov. S ohľadom na to sa vyvinuli aj podoby publicistických žánrov a titulky. Spravodajské texty sa skutočne orientujú iba na faktografické údaje, prvky sklbujúce text sú nenápadné. Titulky nápadnou formou „poradia" čitateľovi (P), čo je adresované jemu. Štatisticky sa dá veľmi ľahko zistiť, že čitatelia novín čítajú „svoju" tlač nepomerne rýchlejšie ako tú, ktorú odoberajú iba sporadicky. Asimilácia čitateľa (P) je vôbec svojský a pri apercepcii dôležitý moment, s ktorým pri štylizovaní — najmä úvodných častí — treba rátať.

Nezhoda medzi O a P vzniká aj vtedy, keď medzi autorom a čitateľom je značný rozdiel vo veku alebo vo vzdelaní. Napríklad próza písaná pre deti môže byť príťažlivejšou pre dospelého ako pre dieťa, ak autor nepozná dôverne detský svet, detskú fantáziu, detské myslenie. Alebo napríklad texty detí, ktoré u dospelých čitateľov vzbudzujú veľkú pozornosť, môžu sa detskému čitateľovi javiť ako celkom nezaujímavé.

Na rozdielne chápanie textu vplýva aj rozdielna situácia daná časovým odstupom medzi realizáciou O a P a potom rozdielna situácia spôsobená odlišnou momentálnou náladou O a P v čase ich realizácie. Ani sám autor sa pri čítaní svojho textu niekedy k autorstvu „nechce" priznať. Uvážme, s akými pocitmi berieme do rúk ráno ten súkromný list, ktorý sme napísali večer. A uvedomme si, s akou „zvedavosťou" často čítame svoje vlastné denníky, ktorých fabuly sú nám dávno známe. Ak teda existujú rozdielne situácie medzi O a O, tak o to viac možno predpokladať rozdielne prístupy a chápanie pri O a P — keď máme na mysli odstup daný časom alebo náladou. Známe sú aj pocity, ktoré mávajú rečníci čítajúci dávnejšie pripravené prejavy. Obsah a forma textu súvisí s časom a situáciou.

Tým, čo sme naznačili, sme chceli zdôrazniť, že na štýlotvornom procese sa nezúčastňuje iba autor, odosielateľ, ale celý rad ďalších činiteľov, ktoré sa realizujú cez prijímateľa. Text vyhotovený autorom — povedané obrazne — je len polotovar, ktorý dostane finálnu podobu v rukách prijímateľa žijúceho v potenciálne odlišnom prostredí, čase, situácii a nálade. Na ľavom konci sa i pri najlepšej vôli iba načrtáva, kóduje. Proces dekódovania — na pravom konci — predstavuje dotvorenie textu. Odchýlka medzi O a P má často takú podobu a veľkosť, o akej sám autor ani netuší. Adresát, situácia, prostredie síce patria medzi základné štýlotvorné činitele, ale v mnohých prípadoch sú pre autora neznáme. Keby sme však v osobe P videli vždy iba anonyma, potom by prejavy nikdy neboli autentické a adresné a patrili by vždy v prvom rade „nikomu".

Ale čo z daných okolností vyplýva pre štylizačnú prax? Má byť prejav štylisticky jednoznačný a výrazne adresný alebo radšej všeobecnejší? A pomocou ktorých prostriedkov mu dať príslušnú orientáciu? Autor musí mať na zreteli základnú a primárnu funkciu prejavu s predpokladaným adresátom a predpokladanou situáciou. Zaváži správnosť jeho odhadu. Zaváži aj arzenál jeho vyjadrovacích prostriedkov. Čím väčšiu má zásobu, tým bohatší má systém príjmu textu a tým účinnejšie môže vyhovovať požiadavkám predpokladaného P v situácii. Ako ilustráciu uveďme záverom takýto príklad: Keď je človek pozvaný prednášať, vždy si musí vopred zistiť alebo overiť počet, sociálne zloženie a vzdelanostnú úroveň poslucháčov, musí si vopred zistiť akustické vlastnosti miestnosti i možnosti uplatnenia rekvizít. Ak vezme do úvahy všetky tieto a podobné danosti, prejav môže byť štylisticky primeraný a medzi O — P bude porozumenie. Lenže musí rátať s tým, že v iných podmienkach sa bude táto prednáška pociťovať ako nevhodná a cudzia. Čím viacej O a P o sebe vedia, tým možno predpokladať väčšiu harmóniu, menej „šumov" v texte a väčšiu mieru vzájomného prekrývania.

Z histórie slovenskej slovnej zásoby

JÁN DORUĽA

O slove selo v slovenčine

V liste z roku 1717, ktorý píšu poddaní dediny Veľký Lom (pri Modrom Kameni v okr. Veľký Krtíš) svojmu zemepánovi Kohárymu, čítame: *Y to w znamost uwodzugeme W. W. O. Welkomožnosti,*[1] *že dworsky Roku 16. z Luk seno skrze nas pokosene s pustich sgel predal, a Role puste w 15. a 16. Rok Lesstanum, Turopolanum a Brezowanum*[2] *okownjm owsum posgaty dopustil.*[3] Z pustých siel pokosené seno je tu seno z opustených sedliackych usadlostí, z prechodne neobrobenej zeme. Vo význame „sedliacka usadlosť" (sessio) sa slovo *selo* používa i v texte napísanom 18. marca 1756 v Kalinove (okr. Lučenec): *Ga niže podepsana*[3a] *beruce tež mich Ditek bremena, dawam na znamost . . ., že gsem ga w/gisteg mogeg potrebe wipožičala od pana Farara kalinowskeho pana Jakaba Nikala, Sto Nemeckich zlatich . . ., w/ktereg Summe, na misto Interessu a pre lepssj gistotu, pustila gsem predgmenowanemu Panu Fararowj tu w/Kalinowe po Wankowskem pustem Sele polowic zemi a Luki, Konopiska, a zahradj, aby slobodne bez wsseckeg prekažki ge, pan Farar užiwal, dotud, dokudž gse mu tie penize dolu nezložga.*[3b] Vo význame „pozemok, parcela zeme" sa používa v Protokole Liptovského Trnovca[4] v jednom zápise z roku 1572 slovo *selište,* ktoré je odvodené od slova *selo.* Ide tam o dohodu medzi J. Čiernym a jeho zaťom M. Bzdlinom, podľa ktorej J. Čierny dá-

[1] *W. W. O. Welkomožnosti* = Vašej Vysoce Osvícenej Velkomožnosti.

[2] Ide o dediny Lešť, Turie Pole (zaniknuté) a Suché Brezovo v dnešnom okrese Veľký Krtíš.

[3] Tento list je uverejnený v upravenom prepise aj v knihe Listy poddaných z rokov 1538—1848. Na vydanie pripravil P. Horváth. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1955, s. 105. V tomto príspevku uvádzame presný prepis podľa originálu, ktorý je uložený v Štátnom archíve v Banskej Bystrici medzi písomnosťami rodu Koháry-Coburg (text nie je tam uložený pod signatúrou, ktorá sa udáva v Listoch poddaných).

[3a] Podpísaná je *Marsovszki Klara,* ktorá dáva kalinovskému farárovi do používania časť pozemkov z opustenej sedliackej usadlosti (sela).

[3b] Z faksimile v príspevku: MATEJČÍK, J.: Jazyk novohradských sloveník zo XVII.—XIX. storočia. In: V. Sborník štúdií Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici. Spoločenské vedy. Slovenský jazyk a literatúra. Red. I. Plintovič. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1965, s. 36.

[4] Liptovský Trnovec je mestečko v okrese Liptovský Mikuláš. Rukopis protokolu je uložený v Okresnom archíve v Liptovskom Mikuláši.

va zaťovi svojho pol dvora (t. j. polovicu sedliackej usadlosti, sessie) s tým, že si ponecháva pre seba časť pozemkov a stavísk. A medzi pozemkami, ktoré si J. Čierny z toho pol dvora ponecháva („vystavuje"), je aj spomínané selište: *Ale nadto nade/wssečžko Gyrik čžierny sobe wistawil od toho pol dwora wistawek. Nayprwe podle zubage S e l i s s t e. potem wissnich Čžiernich. Nad pečžierkom podle Nowaka. potem wissnom poli Na horu konczom. ... potem hriadku v mlyna na puth konczom, ... zase Sienu wyssnu z/gednym chliewem wyssnym ..* Slovom *selište* sa tu teda označuje pozemok, pravdepodobne tiež prechodne neobrobená, nezoraná zem.[5]

Časť polí v chotári Liptovského Trnovca sa podnes nazýva v ľudovej reči *Selce* (podľa informátora sa tento názov „používa len medzi ľuďmi"), je to teda chotárny názov. A zrejme tento chotárny názov sa spomína v uvedenom protokole z Liptovského Trnovca aj v zápise z roku 1573: *...Beno ssymkowicz toho pol dwora swobodne pusste swym Synom. Krome tohoto wistawku, ktery Beno sebe ženow swogow wistawil do smrti, to g[es]t zahradku. Na ktereg sebe Beno chisski wistawy. A zeme tyto k/tym chysskam prisluchagicze. Gednu w s e l c z e c h polowiczu. druhu pod hradkom czelu. Tretu podle Kutliere za potuoczkom.*

V obci Dolná Ždaňa (okr. Žiar nad Hronom) sa časť obce volá *Sely.* Je to zastavaná plocha, ktorá sa nazýva aj *Majeriská.* Informátor, ktorý tam robil súpis chotárnych názvov, pridal vysvetlenie: „Majeriská patrili majeru, boli rozdelené na parcely na zeleninu ako sely(!), neskoršie zastavané." Teda slovom *selo* sa aj tu pôvodne označovala parcela pozemku.

V knihe kúpnopredajných zmlúv z obce Pliešovce (okr. Zvolen) sú z roku 1797 záznamy: *Item Martin Sztrharsky, kowačs, od Gyura Penicsku kupil zem pred S g e l y, pry Luky Martina Krchanoweg, pod N^ro 1649 za R. f. 20 // Item Martinus Horvat od Samuel Paupera, Wargouskeho magstra, kupil konopisko w / s g e l e c h, pry Ianna Iesenskyho, pod N^ro 1414 za Rim. f. 5 ...* Slovom *siela* (množné číslo) sa označujú aj tu zeme, pozemky v pliešovskom chotári. Je však zrejmé, že toto slovo už v čase zápisu (v r. 1797) tam bolo chotárnym názvom, známym v Pliešovciach aj dnes v podobe *Siele* (2. pád do *Sieľ*).

---

[5] Ako chotárny názov na označenie poľa sa slovo *Selište* používa v Ješkovej Vsi (okr. Topoľčany) a v Nitrici (okr. Prievidza; tam v podobe *Seliště).* V obci Horná Ves (okr. Žiar nad Hronom) sa slovom *Selište* označuje časť obce.

Informácie o chotárnych názvoch čerpáme z kartotéky onomastického pracoviska v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV v Bratislave. Na niektorých lístkoch sú tam niekedy aj komentáre a bližšie informácie od zberateľov chotárnych názvov.

Slovo *selo* sa často uplatňuje v chotárnych názvoch na celom stredoslovenskom nárečovom jazykovom území. Označujú sa ním zeme, polia alebo aj lúky a pasienky. Používa sa vždy v množnom čísle — *selá* (len zriedkavo aj v tvare *sely*). V podobe *Selá* sa tento chotárny názov používa v 11 obciach dnešných okresov Zvolen, Žiar nad Hronom a Banská Bystrica.[6] Okrem toho sú v obciach Rykynčice a Domaníky (okr. Zvolen) chotárne názvy *Doňňie selá* a *Horňie selá,* vo Zvolenskej Slatine chotárne názvy *Kuboje selá* a *Pieckoje selá* (lúky; podľa bývalých vlastníkov Kubo a Piecka) a v Lackove (okr. Zvolen) *Ondrejove selá.* V dedine Háj (okr. Martin) je ďalej chotárny názov (pole) *Krátke sely.* V Slovenskej Ľupči (okr. Banská Bystrica) sa jeden hon volá *Na selá,* pole v Tekovskej Breznici (okr. Žiar nad Hronom) *Na selách* a v Drienove (okr. Zvolen) *V seľioch.*[7] Z dedín Ľubeľa a Hrboltová v okrese Liptovský Mikuláš máme doložené chotárne názvy (označujúce role, polia) *Ňižňie* a *Višňie seľiská.* V podobe *Selce* máme chotárne názvy (pomenúvajúce polia, lúky, pasienky) doložené ešte z Bátoviec i Kozároviec (okr. Levice) a *Selce* je aj názov dediny v okrese Rimavská Sobota a v okrese Banská Bystrica (v dedine Selce pri Banskej Bystrici je aj chotárny názov *Starie selce* — pole, hon). Podobu *Selec* majú chotárne názvy doložené z obce Žemberovce (okr. Levice), Malé Straciny (okr. Lučenec) a chotárne názvy (označujúce polia) *Dolný selec, Horný selec, Panský selec* poznáme z dediny Veľké Dvorany (okr. Topoľčany). Kopanica *Na selci* sa zaznačuje aj na západnom Slovensku — v Hôrke nad Váhom v okrese Trenčín (v okrese Trenčín je aj dedina s názvom *Selec*). V Pukanci (okr. Levice) sa jedna lúka volá *Selienka,* v Cerovom (okr. Zvolen) *Seľečnuo* a v Palúdzke (okr. Liptovský Mikuláš) sa jeden hon volá *Selišná.*

Ukazuje sa, že slovom *selo* (i s niektorými ďalšími od neho odvodenými slovami — *selište, selisko, selec . . .*) sa v slovenčine označovala sedliacka usadlosť, dvor (obrábaná zem i so staviskami), zem, pozemok, niekedy aj dočasne neobrobená zem, pasienok (lúka). Aj množstvo dnešných chotárnych názvov s tvarom množného čísla (*selá . . .*) poukazuje na to, že pôvodne sa slovom *selo* označovala aj istá výmera (parcela) obrábanej pôdy (zrejme zväčša bez sedliackeho dvora). Množným číslom sa pôvodne označoval súhrn týchto parciel — siel —

---

[6] Sú to údaje podľa dosiaľ zozbieraného materiálu v kartotéke chotárnych názvov v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV v Bratislave.

[7] Zaujímavé sú aj staršie údaje Andreja Kmeťa o niektorých chotárnych názvoch s podobou *Selá.* Tak o chotári obce Bohunice (okr. Považská Bystrica) hovorí: „Hony, kde vyorávali sa kamenné nástroje, nosia mená: *Na panskom, Kozičov* a *Chlieviská . . .* Názov *Chlieviská* druží sa pekne ku názvom *Selá, Chyžištia.*“ A o chotári obce Medovarce (okr. Zvolen) tam medziiným hovorí: „Vyše dediny ale jesto aj názvy *selá, lazinka, habrovík, horné, stredné, dolné salaše;* prví obyvatelia mohli na *selách* a *salašoch, lazoch, lažťokoch, lazinkách* bývať.“ (KMEŤ, A.: Starožitnosti v Honte. Towaryšstvo, 2, 1895, s. 195 a 202.)

v istej časti chotára. Slovom *selo* sa teda v slovenčine neoznačovalo ľudskými príbytkami zastavené a obývané miesto, dedina. V takomto význame („dedina") poznáme slovo *selo* z východoslovanských a južnoslovanských jazykov. Ale z ruských písomností 14.—15. storočia je slovo *selo* dobre známe aj v takých významoch, v akých ho poznáme zo staršej slovenčiny — pozemok, obrábaná zem, sedliacka usadlosť. A v takom istom význame sa v ruštine používalo aj slovo *derevňa,* takže slová *selo* a *derevňa* prešli tam v podstate rovnakým významovým vývinom.[8] Pravda, v starej ruštine bolo slovo *selo* viacvýznamové (znamenalo: osídlené miesto; majetnosť, usadlosť; orná pôda, lúka, zem; istá výmera ornej zeme spolu so sedliackym dvorom).[9] Podľa názoru ukrajinského jazykovedca O. O. Potebňu treba pri slove *selo* vychádzať z pôvodného významu „pole", „pozemok", lebo z významov „osídlené miesto", „dvor (usadlosť)" by sa ťažko dal vysvetliť prechod k významu „pole". Význam „osídlené miesto" malo podľa neho slovo *selo* už niekedy v polovici 10. storočia.[10] Aj niektorí iní jazykovedci sú toho názoru, že najstarším významom slova *selo* bol význam „pole" (N. V. Goriajev), „orná zem", z ktorého sa potom vyvinuli ďalšie významy. Podľa P. J. Černycha prebiehal tento proces takto: „orná zem">
„dvor (usadlosť)">
„obydlie"; „osídlené miesto (osada)".[11]

Inokedy sa veci vykladajú tak, že slovo *selo* označovalo pôvodne v nerozčlenenom význame súhrn zeme (obrábaných pozemkov) i ľudského príbytku a iných stavísk, a len neskoršie, s rozvojom spoločenských vzťahov u Slovanov, sa pôvodný význam rozštiepil na viacero významov. Tak to vysvetľuje napr. ruský jazykovedec F. P. Filin.[12] A tak napr. spojenie *selo zemli* (kus obrábaného pozemku), doložené z ruských písomností 14.—15. storočia, sa niekedy interpretuje aj ako „komplex príbytku, hospodárskeho dvora a ornej zeme", hoci „nie je

[8] DERIAGIN, V. J.: K istoriji slov *selo* i *derevňa* v russkom jazyke. In: Problemy istorii i dialektologii slavianskich jazykov. Sbornik statej k 70-letiju člena-korrespondenta AN SSSR V. I. Borkovskogo. Red. F. P. Filin. 1. vyd. Moskva, Izdateľstvo Nauka 1971, s. 119—120. Pozri i VASMER, M.: Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka. Preklad z nemčiny a doplnky od O. N. Trubačeva. Zv. 1. Moskva, Izdateľstvo Progress 1964, s. 501—502 (o slove *derevňa).*

[9] BOHAČUK, V. V.: „Selo" i joho pochidni v rosijs'kij ta ukrajins'kij pysemnosti XIV—XV st. Movoznavstvo, 5, 1971, s. 34—35. V tomto príspevku sa dosť podrobne uvádza i ďalšia literatúra k danej problematike.

[10] Pozri V. V. BOHAČUK, citovaný príspevok, s. 33—34.

[11] Tamže, s. 34.

[12] Tamže, s. 34.

vylúčené, že sa vyskytovali *sela zemli* aj bez hospodárskych dvorov, ale takých prípadov bolo pravdepodobne málo."[13]

Existuje však ešte ďalší výklad vývinu významovej stavby slova *selo*. Tak M. Vasmer vo svojom etymologickom slovníku predpokladá, že vo východnej a južnej slovančine foneticky splynuli dve významovo odlišné praslovanské slová — **selo* (= obrábaná zem) a **sedlo* (= osídlenie, osada).[14] So slovom **sedlo* (základ *sed-*) súvisia napríklad slová *sedieť, sedliak, sedlo, sídlo,* latinské *sella* (< **sedlā*) „sedadlo, stolica" a pod. a so slovom **selo* „obrábaná zem" lat. *solum* „pôda, zem", *solea* „črievica, sandál", starohornonem. *sal* „dom, bývanie" a pod.[15] Podobný výklad nájdeme aj v etymologickom slovníku A. G. Preobraženského.[16]

V staršej slovenčine sa teda pri slove *selo* zachovával prastarý význam „zem, pozemok". Avšak správna a jazykovými faktami podložená je tiež argumentácia, že najmä pri takom spôsobe života, aký viedol človek v dávnych časoch, keď existovala veľmi tesná spätosť medzi obrábanou pôdou a ľudským príbytkom (občinové spoločenstvá), je aj významová zložka „ľudské bývanie" a „hospodársky dvor" pri slove *selo* ľahko pochopiteľná a vysvetliteľná.[17] Ale keďže aj v strednej slovenčine je známa stará zmena skupiny *dl>l*, ťažko tu spoľahlivo zistiť etymológiu slova *selo* vo všetkých jednotlivých prípadoch. Avšak doklady zo starších písomností i neskorší a súčasný stav v slovenčine nám ukazujú, že tu pri slove *selo* nevznikol samostatný význam „osídlené miesto, dedina". Miestne mená ako *Sedlice* (okr. Prešov), *Sedličná* (okr. Trenčín), *Sedliská* (okr. Vranov) a pod. i mnohé chotárne názvy z celého Slovenska, ako *Sedlo* (najmä terénne útvary v podobe sedla — priehlbiny medzi kopcami), *Sello (dl>ll), Sedlisko, Sellisko, Sedliská, Sedlište, Sedlišče, Sellište, Sedlištia, Sedlištá, Sellišťá, Selliščá* a pod. sú odvodené od základu *sed-* (**sedlo*), ktorý máme v slovese *sedieť*. Na druhej strane zas mohli byť niektoré miestne mená alebo chotárne názvy aj na strednom Slovensku odvodené zo starého praslovanského slova (jeho základu) **sedlo* a potom nastala v nich zmena *dl>l*. Tak napríklad slovom *selište* sa mohlo označovať aj pusté, ale pôvodne obývané, zastavané miesto (*sedlište*). Pravda, i na strednom Slovensku zaznamenávame mnoho chotárnych názvov so slovom *sedlo*

---

13 Tamže, s. 35.

14 Ako vieme, v južnej a východnej slovančine staré *dl>l*.

15 Pozri M. VASMER, citovaný slovník, zv. 3. Moskva 1971, s. 596.

16 PREOBRAŽENSKIJ, A. G.: Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka. 2. Moskva 1959, s. 272—274. Cituje V. V. BOHAČUK, citovaný príspevok, s. 32—33.

17 Pozri k tomu V. V. BOHAČUK, citovaný príspevok, s. 33. Pozri i zaujímavé súvislosti (*Selá-Chyžištia-Chlieviská, selá-lazy, salaše*), o ktorých hovorí A. Kmeť (pozri tu poznámku 7).

a jeho odvodeninami. Ale najmä skutočnosť, že sa pri slove *selo* v slovenčine dlho držal (ešte v 18. storočí) starý význam „zem, pozemok" i „hospodárska usadlosť, dvor", z ktorého sa nevyvinul samostatný význam „dedina", zdá sa potvrdzovať výklad, že v praslovančine existovali dve slová — **selo* a **sedlo* so spomínanými rozdielnymi významami. Slovenské slovo *selo* (= zem, pozemok) by bolo tak priamym dedičom praslovanského slova **selo.*

J. Vašica, ktorý dokazuje veľkomoravský pôvod právneho zákonníka *Zakon sudnyj ľudem,* prekladá v ňom slovo *selo* českým slovom *statek,* t. j. hospodárstvo, usadlosť[18] (v kartotéke staroslovienskeho slovníka v Československej akadémii vied J. Vašica zistil, že podľa tam zhromaždeného materiálu „značí v tomto nejstarším období slovanského písemnictví *selo* = *statek, dvorec, usedlost"*).[19] Preklad slovom *dedina* (čes. *vesnice,* bulh. *selo,* nem. *Dorf*) pokladá za nesprávny.[19] Ako sme na to práve poukázali, nevyvinul sa v slovenčine pri slove *selo* význam „dedina", hoci toto slovo sa v slovenčine dlho držalo a zachovávalo si pôvodný, prastarý význam „zem, pozemok, hospodárska usadlosť".*

Slovo hrb v slovenských chotárnych názvoch

MILAN MAJTÁN

Celoslovanské slovo *hrb* je pevne začlenené aj v slovenskej slovnej zásobe. Slovník slovenského jazyka (I, A — K, s. 520) uvádza ho s dvoma významami (1. vypuklina na chrbte, deformácia chrbta, 2. kopec, vyvýšenina, hrboľ) a zaznačuje celý rad od neho odvodených slov, ako sú *hrbáč, hrbáň, hrbatieť, hrbatiť sa, hrbatý, hrboľ, hrboľatieť sa, hrboľatý* a pod. Druhým významom „kopec, vyvýšenina" sa slovo *hrb* zaraďuje medzi apelatívne topografické termíny, slová označujúce terénne tvary. Tento význam má slovo *hrb* aj vo východoslovanských jazykoch, v staršej ruštine, v bieloruštine a v ukrajinčine.

---

[18] VAŠICA, J.: K otázce původu Zakona sudného ljudem. Slavia, *30,* 1961, s. 11.

[19] VAŠICA, J.: Literární památky epochy velkomoravské. 1. vyd. Praha, Lidová demokracie 1966, s. 158.

* Oprava: Prosíme čitateľov, aby si opravili tlačovú chybu v 7. časti tohto seriálu (KS, *6,* s. 245), kde začiatok dokladu v 11. riadku zdola má správne znieť *Odchazuju Nyemczi,* (Redakcia)

Treba povedať, že so slovom *hrb* má spoločný pôvod aj slovo *hŕba*, ktoré Slovník slovenského jazyka zaznačuje s troma významami, 1. kopa niečoho nahromadeného, hromada, 2. (hovor.) veľké množstvo, 3. (hovor.) skupina, hromada. Zo staršej slovenčiny máme slovo *hŕba* doložené od polovičky 16. storočia v textoch zo stredného Slovenska (doklady sú z kartotéky historického slovníka slovenčiny): *prosim pokorne za nauczeny, kterak se mam sprawity o ostatny owes, czo gest v lidy dluzneho, gestly mam penize od lidy braty, pakly owos, a na h r b u sipaty* (1569 Mošovce); *moya mati, a ne ya, kradla ty drwa a s/nimi chleb pekla, s/kterych h r b a pozustala gesste* (1582 Partizánska Ľupča); — *dobre s ňeporusseno owoce zadržiš, kdis ge na h r b e zita neb pssenicze a nadewssecko gečmeneg poklades; — pohanka, gaknahle sa s pola sbere, ma se wimlatit, ponewač gako ge horuceg a wlchkeg wlastnosti, gestli se na h r b e dlksge zaňeha, spari se, semeno bude hrdzawe, plesňe a/lachko zhnige; — žabi na h r b u zeženes a na gedno misto, kde zluč s/kozj zakopeš; — kozj se nepasu tak w h r b e a w krdli gako owce, ale potrasene* (18. stor., recepty zo stredného Slovenska).

Zo starej, ani zo súčasnej češtiny nie je slovo *hŕba* doložené, v našich textoch z predspisovného obdobia ho možno jednoznačne hodnotiť ako výrazne slovenský lexikálny prvok. Ak vezmeme ešte do úvahy, že v južnoslovanských jazykoch majú ekvivalenty nášho slova *hrb* podoby ženského rodu *grba, garba*, ukazuje sa, že aj pri slove *hŕba* môže ísť o výsledok dávneho kontaktu našich predkov s južnoslovanským etnikom.

Na okolí Bratislavy v obciach s doloženou chorvátskou kolonizáciou sa slovo *grba* vyskytuje dosť často v chotárnych názvoch (podobne ako slovenské *hrb*), napr. *Pod grbú, Na Jelení grbje, Za Jelení grbú* a pod.

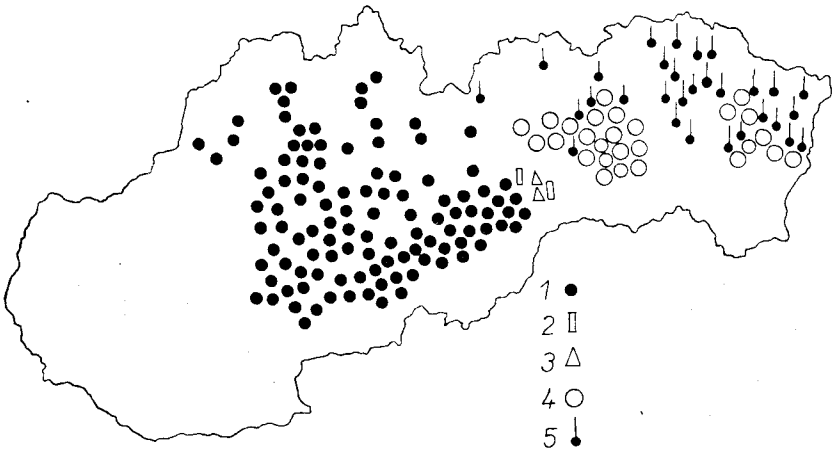

Slovo *hrb* v slovenských zemepisných názvoch: 1. *hrb*, 2. *herb*, 3. *härb*, 4. *harb*, 5. *horb*.

V slovenských zemepisných názvoch sa slovo *hrb* vyskytuje hromadne, ale dosť nerovnomerne; v rozličných typoch názvov máme naň vyše 500 dokladov. V podstate na území stredoslovenských nárečí je doložená podoba *hrb,* v najvýchodnejšej časti Gemera podoby *herb, härb,* na území východoslovenských nárečí *harb,* v ukrajinských nárečiach na Slovensku a ako výsledok priameho kontaktu s nimi v ich najbližšom okolí podoba *horb.* Rozšírenie jednotlivých hláskových podôb slova *hrb* v zemepisných názvoch sa v zásade neodlišuje od jazykovozemepisnej situácie slova *hrb* v bežnom apelatívnom použití (o tom svedčí materiál pre Atlas slovenského jazyka). V názvoch sa vyskytuje základná podoba *hrb* aj deminutívne podoby s príponami *-ok/-ek/-ik, -ec, -ček/-čok* (odvodeniny ako *hrbáč, hrbáň, hrbatý, hrbina, hrbovatina* a pod. tu neberieme do ohľadu), a to v názvoch rozličných typov, napr. v názvoch ako *Medzi hrbmi, Na hŕbku, V hrboch, Za hrbom, Dva hrby, Čierťažný hrb, Haškeje hrb, Holý hŕbok, Chlapí hrb, Lacov hrb, Kamenný hrbec, Matiašov hrb, Okrúhly hrb, Ostrý hrb, Perúnov hrb, Svinský hrb, Šibený hrb, Vápenný hrb* a pod.

Výskyt slova *hrb* v slovenských zemepisných názvoch je hromadný, ale je zaujímavým spôsobom územne ohraničený. Jeho západnú hranicu tvoria: okres Martin, východná časť okresu Prievidza, okres Žiar nad Hronom a severná časť okresu Levice. Z okolia Žiliny a Považskej Bystrice sú len ojedinelé doklady. Nerovnomernosť dokladov z areálu hromadného výskytu ovplyvňujú najmä geomorfologické činitele (oblasť Tatier, Čerchovské pohorie, Slanské pohorie, Východoslovenská nížina). Nedostatok dokladov zo západného Slovenska súvisí zasa s tým, že na západoslovenskom jazykovom území sa vyvýšeniny v teréne, nízke vŕšky pomenúvali starobylým slovom *chríb,* ktoré so slovom *hrb* geneticky súvisí, z apelatívnej slovnej zásoby slovenčiny však už dávno vypadlo. Slovo *chríb* ako apelatívum poznáme z cirkevnej slovančiny, z nárečí srbochorvátskeho jazyka, zo slovinčiny, aj z niektorých českých nárečí, v zemepisných názvoch sa vyskytuje na územiach spomenutých južnoslovanských jazykov, v Čechách, na Morave a na západnom a severnom strednom Slovensku. Už sme spomenuli, že slovo *hrb* sa ako apelatívny zemepisný termín, ako topografické apelatívum vyskytuje okrem slovenčiny ešte vo východoslovanských jazykoch.

Ak teda z takéhoto širšieho aspektu porovnáme areály výskytu slov *hrb* a *chríb* v slovenských zemepisných názvoch (porov. aj mapku výskytu slova *chríb* v predchádzajúcom čísle), ukáže sa, že ide o staré, hádam praslovanské nárečové tautonymá, ktorých areály sa práve na našom jazykovom území stretávajú. Tento poznatok je významný nielen pre dejiny slovenského jazyka, pre slovenskú historickú dialekto-

lógiu, ale aj pre slavisticky orientované bádanie v týchto vrstvách slovnej zásoby.

LITERATÚRA:

MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha, Academia 1968, s. 183.

MAJTÁN, M.: Slovo chríb v slovenských zemepisných názvoch. Kultúra slova, *6*, 1972, s. 280—282.

ŠMILAUER, V.: Příručka slovanské toponomastiky. 1. vyd. Praha, Academia 1970, s. 75.

DISKUSIE

Posúďte sloveso hôliť

GEJZA HORÁK

V mojom rodnom kraji (okolo Lučenca) používame sloveso *hôliť*. Značí „dávať dolu kožku, kôru, škrupinu z dačoho, vyzliekať dačo z jeho prirodzeného obalu" čiže robiť dačo holým, lúpať, bieliť voľačo. Doteraz sa v slovníkoch spisovnej slovenčiny sloveso *hôliť* neuvádza, a teda by bolo užitočné, keby sa naši čitatelia nad ním zamysleli.

Predkladáme niekoľko vysvetľujúcich poznámok. Sloveso *hôliť* sa používa napr. v spojeniach *hôliť zemiaky* (obkrajovať z nich za surova kožku alebo lúpať ich z kožky, keď sa v nej uvarili), *hôliť kôru* (z kmeňov stromov, z haluzí), *hôliť jablká, kaleráb, tekvicu, uhorky, hôliť vajcia* (z natvrdo uvarených lúpať škrupinu, bieliť ich).

Z príkladov sa ukazuje, že sloveso *hôliť* je podľa svojho významu v rodine so slovesami *bieliť, lúpať (‚šúpať'), čistiť* a svojou zvukovou (hláskovou) podobou sa v našom vedomí spája so slovesom *holiť*. Pravdaže, podľa naznačených súvislostí možno krátko povedať, že *hôliť* nie je *holiť*.

Sloveso *hôliť* patrí medzi slovesá utvorené z prídavných mien, a to tie, v ktorých sa koreňová slabičná hláska odvodzovacieho základu predlžuje, napr. *široký — šíriť, hlboký — hĺbiť, dlhý — dĺžiť, ďaleký — (od)dialiť; holý — hôliť*. Na doplnenie treba uviesť, že pri takto utvorených slovesách stretáme sa i s prípadmi, keď pôvodná krátka

samohláska v koreni prídavného mena ostáva krátka, napr. *suchý — sušiť, krivý — kriviť,* a priam tak i s takými, keď dlhá samohláska (teda i dvojhláska) v koreni prídavného mena ostáva i v odvodenom slovese, napr. *úzky — úžiť, biely — bieliť.*

Zo zaradenia do uvedenej slovotvornej skupiny vychodí, že sloveso *hôliť* vyhovuje slovotvornej zákonitosti, ktorá sa v spisovnej slovenčine uplatňuje pri tvorení deadjektívnych slovies. Z tejto stránky by teda nebolo prekážok zaradiť ho do spisovnej slovnej zásoby.

Teraz otázka, či sloveso *hôliť* možno pokladať za súce, ba potrebné i z významovej stránky. Nazdávame sa, že hej, a naznačíme prečo.

Povedali sme si, že sloveso *hôliť* je významom príbuzné so slovesami *bieliť, čistiť, lúpať.* Proti slovesu *bieliť* má tú výhodu, že nie je ináč významovo „obsadené" (porov. *bieliť zemiaky,* ale aj *bieliť izbu);* v porovnaní so slovesom *čistiť* je významovo konkrétnejšie a napokon sloveso *lúpať* sa od neho odlišuje tým, že sa používa aj na trocha inú činnosť, napr. *lúpať fazuľu, lúpať hrach, lúpať kukuricu.*

Na druhej strane zasa sloveso *hôliť* je dobre odlíšené od slovesa *holiť;* zvukovou podobou tak, že proti krátkej samohláske *o* má v koreni dvojhlásku *ô,* a významovou platnosťou tak, že naozaj značí „robiť dačo holým". (Sloveso *holiť* už dnes v spisovnej slovenčine označuje iba špecializovanú činnosť, len toľko čo „odstraňovať chlpy/vlasy z tváre, z hlavy alebo z tela človeka".)

Podľa toho človek, ktorý sa oholí alebo dá oholiť, je *oholený,* a zemiak, ktorý ohôlime, je *ohôlený;* vajce „vyzlečené" zo škrupiny je *ohôlené.*

Prosíme našich čitateľov, aby porozmýšľali o tom a napísali nám, či slovesá *hôliť — ohôliť* a s nimi súvisiace tvary *hôlený — ohôlený* pokladajú za tvarovo vhodné a z významovej stránky v spisovnej slovenčine potrebné.

Čo je to kožkovanie

JOZEF VÁCLAVÍK

Každodenný život nám potvrdzuje, že rozličné subjektívne výklady významu termínov spôsobujú nemálo ťažkostí pri dorozumievaní. To si uvedomovali viacerí vynikajúci jednotlivci. Preto sa i veľký učenec Ján Amos Komenský vo svojej Pansofii usiloval o jednotný výklad vecí a javov.

Jedna zo základných požiadaviek odborného vyjadrovania je požia-

davka používať jednotlivé odborné názvy v ustálených významoch. Preto je čudné, ak istý autor v krátkom časovom rozpätí v tom istom odbornom časopise používa jeden termín raz na pomenovanie istej činnosti, druhý raz zas na označenie úplne odlišného javu. S takýmto postupom sme sa stretli v odbornom časopise pre ovocinárov, záhradkárov a chovateľov drobných zvierat. V 10. čísle z roku 1967 časopis Záhradkár a chovateľ publikoval kratší článok *Kožkovanie nutrií.* Článok je ilustrovaný štyrmi vydarenými fotografiami, ktoré znázorňujú postup drania zvieraťa, resp. sťahovania kože z neho. V tomto význame sa termín *kožkovanie* používa i v ďalších článkoch uverejnených v časopise Záhradkár a chovateľ: *Kožkovanie nutrií* (1966, 10, s. 312), *Pripomienky ku kožkovaniu nutrií* (1967, 11, s. 347), *Kožkovanie noriek* (1971, 11, s. 348—349).

V ostatnom článku napr. čítame: *Sťahovanie ... vo vybavenom zariadení je po zácviku trojnásobne až päťnásobne rýchlejšie ako pri kožkovaní zvierat zavesených na špagáte. Zručný pracovník stiahne norku za 2—3 minúty.*

Citovaný časopis uverejnil v roku 1971 na str. 379 článok *Po kožkovaní noriek.* Podľa toho, ako sa termín *kožkovanie* používa v uvedených článkoch, by sme očakávali, že sa tu bude písať o spracúvaní zvieraťa po odratí (stiahnutí kože). No nič také sa z neho nedozvieme. Autor sa v ňom zaoberá plemenitbou noriek. Termín *kožkovanie* používa napr. v takýchto súvislostiach: *... po skožkovaní majú mať zvieratá určené na chov diétu ...* (druhá veta); alebo (v treťom odseku): *Medzi ďalšie úlohy po skožkovaní noriek patrí rozdelenie a umiestnenie zvierat* (rozumej do chovných klietok). Z textu je úplne jasné, že nejde o dranie, veď odraté zvieratá nemôžu byť určené na ďalší chov, ani umiestňované do chovných klietok. Z článku nie je možné jednoznačne zistiť, čo tu autor rozumie termínom *kožkovanie,* možno sa však domnievať, že chcel písať o pĺznutí (výmene, obnove srsti).

Čitateľ sa pozastavuje nad tým, prečo ten istý autor používa termín *kožkovanie* raz vo význame „sťahovanie kože (dranie)" a o krátky čas v tom istom časopise v úplne odlišnom význame.

Kladieme si otázku, aký význam má termín *kožkovanie* a či je vôbec takýto termín potrebný. Pri hľadaní odpovede sme si vzali na pomoc dostupné slovenské a inojazyčné slovníky, príslušnú zoologickú, poľovnícku, zootechnickú a inú literatúru.

Ešte skôr ako preberieme príslušnú literatúru, konštatujeme, že termín *kožkovanie* sme nenašli v nijakom prameni, kým termíny *drať* a *odrať* sa vyskytujú hojne. Tieto slová sú napr. aj v najnovšom, 11. vydaní Pravidiel slovenského pravopisu (Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971).

Slovník slovenského jazyka vykladá druhý význam slova *drať* takto: *sťahovať kožu zo zvieraťa, odierať: d. ovcu, zajaca* (pozri heslo *drať* v 1. zv. SSJ). Pod heslom *odrať* sa ako prvý zaznačuje význam „stiahnuť kožu z niečoho, z niekoho, zbaviť kože": *odrať koňa, psa; o. kožu z koho, z čoho* (pozri heslo *odrať* v 2. zv. SSJ).

V Sloveńsko-českom slovníku (1. vyd. Praha, SPN 1967) sa stretáme s tým istým výkladom hesiel *drať* i *odrať*. Navyše sa tu ešte uvádzajú spojenia *kričí, akoby ho z kože dral, zo všetkých strán ho derú, odrať niekoho za živa, odrať niekoho zo siedmej (poslednej) kože.*

Tieto slová sú i v Slovensko-českom a Česko-slovenskom slovníku rozdílných výrazů (1. vyd. Praha, SPN 1964).

Slovesá *drať* a *odrať* sú zaznačené i v Loosovom Slovníku slovenskej, maďarskej a nemeckej reči (Pešť 1871), ako aj v Kálalovom Slovenskom slovníku z literatúry aj nárečí (B. Bystrica 1924). Nachádzame ich aj v Maďarsko-slovensko-českom slovníku (1. vyd. Bratislava, SPN 1957), v ktorom sa uvádza i český ekvivalent *stahování*, a takisto aj Slovensko-nemeckom slovníku (1. vyd. Bratislava, SPN 1955). Spojenia *drať, sťahovať kožu* zachytáva aj Nemecko-slovenský pôdohospodársky slovník (1. vyd. Bratislava, Príroda 1971).

Výrazy *drať z kože, odrať z kože* sme našli aj v Latinsko-slovenskom a slovensko-latinskom slovníku (1. vyd. Bratislava, SPN 1962).

Takto by sme mohli pokračovať vo vyratúvaní citátov z ďalších slovníkov a záver by bol vždy ten istý: slovenské slovníky väčšinou uvádzajú spojenia *drať z kože, odrať z kože,* české slovníky zaznačujú iba spojenia *stáhnout kůži.*

Pravda, treba si všimnúť aj stav v príslušných odborných publikáciách. Rešpektujú ich autori skutočnosti zachytené v slovníkoch?

E. Bertan (1) v súvislosti s králikárstvom píše o zvliekaní kože i o sťahovaní kože. V. Kováč (4) píše o sťahovaní kože z ovce. J. Laurinčík a kol. (5) píšu o sťahovaní kože. S. Čuban a kol. (2) píšu o sťahovaní kože, no raz použili aj výraz *odranie králika.* Ľ. Schwaer a kol. (12) píšu o stiahnutí zvierat.

V súvislosti s výkupom bravčových koží bývalá Ústredná správa nákupu poľnohospodárskych výrobkov vydala vyhlášku č. 48 Zb. zo dňa 29. júna 1963. V § 8 sa tu hovorí o sťahovaní ošípaných, o povinnostiach sťahovačov i o úprave krupónov.

O. Pelech a kol. (9) píše o sťahovaní krupónov, ale už aj o krupónovaní i o tom, že krupón má sťahovať kruponár.

O sťahovaní kože píše i V. Richter a L. Ruman (10). Kolektív autorov (3) píše tiež o sťahovaní zveri. J. Salaj a J. Rozkopf (11) píšu o sťahovaní kože, sťahovaní líšky, ba i o zvliekaní. Š. Maar a kol. (6) píšu o sťahovaní kožiek z králikov, nutrií, noriek alebo len o sťahovaní noriek. R. Mucha a Ľ. Terlanday (7) píšu o sťahovaní kožky aj

o sťahovaní králika. V najnovšom obsiahlom diele o králikárstve R. Mucha a J. Zelník (8) píšu iba o sťahovaní kožky.

Vidíme, že uvedení autori vo svojich prácach okrem ojedinelých výnimiek nepoužili termíny *drať, odrať,* ale iba termín *stiahnuť (kožu),* prípadne i *zvliecť (kožu).* Veľmi časté je i problematické spojenie *stiahnuť zviera,* ktoré sa potom neobratne používa najmä pri opise prác vykonávaných po odratí zvieraťa.

Netreba hovoriť o ‚stiahnutom' zvierati v takých súvislostiach, kde naša reč má ustálené, jednoznačné a každému zrozumiteľné spojenie *odraté zviera.*

Spojenia *odrať zviera, odrať z kože niekoho,* resp. *odraté zviera* a pod. sú známe z bežnej reči, z viacerých ustálených spojení a prirovnaní (napr. *necíti sa vo svojej koži ako odratý zajac, odrať niekoho z deviatej kože, kričí, akoby ho z kože dral* atď.), z prísloví, napr. *Odral by z kože za živa, kto po peniazoch túžieva* (pozri Slovenské ľudové príslovia. 1. vyd. Bratislava, SVKL 1953, s. 115), z rozprávok (pozri M. Rázusová-Martáková: Koza odratá a jež. Bratislava, Mladé letá 1968) a zachytávajú ho aj slovníky. Napriek tomu je v zootechnickej, poľovníckej a inej odbornej literatúre veľmi rozšírený termín *stiahnuť (kožu).*

Presnosti a jednoznačnosti odborného vyjadrovania nepomôže, ak sa slová *drať* a *odrať (zviera)* budú vyskytovať iba v jazykových, príp. iných slovníkoch a ak sa im autori odborných publikácií budú vyhýbať tak ako doteraz a hľadať namiesto nich menej bežné a menej ustálené spojenia *(stiahnuť zviera, zvliecť zviera),* príp. zavádzať celkom nové termíny *(kožkovať).* Zanedbávaním zaužívaných spojení *drať zviera, odrať zviera* v odbornej literatúre nielenže ochudobňujeme odborný štýl, ale sa aj nepotrebne vzďaľujeme od bratských slovanských jazykov, ktoré majú obdobné termíny, najmä od ruštiny *(drať, sdirať kožu, snimať škuru),* poľštiny *(zdierać skórę, obdierać ze skóry)* i od bulharčiny *(odiram kožata)* a slovinčiny *(odreti, odreti vola).*

Z trojice termínov *drať, sťahovať kožu, kožkovať* sa ako najvhodnejší javí termín *drať.* Má nielen historické opodstatnenie a oporu v iných slovanských jazykoch, ale dáva aj najviac možností na tvorenie ďalších odvodenín *(drať, dranie, dráč, dráčstvo, dráčovňa, dráčsky, odrať, odratý, odraté zviera).* Termín *drať* je i významovo priezračný. Naproti tomu termín *sťahovať* takéto vlastnosti nemá a termín *kožkovať* musíme v týchto súvislostiach hodnotiť ako neopodstatnený a nepotrebný.

LITERATÚRA:

1. BERTAN, E.: Hospodárska čítanka I. Pospolité čítanie. Sošit 4. Martin 1912, s. 144—145.

2. ČUBAN, S. a kol.: Špeciálna zootechnika malých hospodárskych zvierat. 1. vyd. Bratislava, SVPL 1961, s. 177.
3. KOLEKTÍV: Poľovníctvo. 1. vyd. Bratislava, SVPL 1966, s. 355.
4. KOVÁČ, V.: Ovčiarsstvo. 1. vyd. Bratislava, Štátne pôdohospodárske nakladateľstvo 1953, s. 228.
5. LAURINČÍK, J. a kol.: Ovčiarstvo a salašníctvo. 1. vyd. Bratislava, SVPL 1958, s. 237—240.
6. MAAR, Š. a kol.: Príručka pre drobnochovateľov. 1. vyd. Bratislava, SVPL 1967, s. 158, 264, 271.
7. MUCHA, R. — TERLANDAY, L.: Králičie mäso a jeho kuchynská úprava. 1. vyd. Bratislava, SVPL 1968, s. 43—44.
8. MUCHA, R. — ZELNÍK, J.: Chov králikov. 1. vyd. Bratislava, Príroda 1970, s. 173.
9. PELECH a kol.: Domáca zakáľačka. 1. vyd. Bratislava, SVPL 1965, s. 92 n.

ROZLIČNOSTI

Tkaň, tkane — tkanivo, nie ‚tkáň, tkáne'; pleseň, plesne, nie ‚plieseň, pliesne'

V príspevku dr. I. Horského *Pohyb a tučnota,* uverejnenom v rubrike Hovorí lekár v denníku Pravda z 8. apríla 1972, sme sa dvakrát stretli s výrazom *tuková tkáň.* Pozastavili sme sa nad kvantitou substantíva *tkáň.* V lekárskych kruhoch sa termín *tkaň* dosť často používa s chybnou kvantitou v podobe *tkáň,* hoci v spisovnej slovenčine je od r. 1931 (t. j. od prvého vydania Pravidiel slovenského pravopisu) kodifikovaná podoba *tkaň* s krátkym *a.* Ale v súčasnej lekárskej terminológii sa dáva prednosť termínu *tkanivo,* ktorý je slovotvorne priehľadnejší a lepšie vyhovuje požiadavkám odborného termínu ako slovotvorne nepriehľadný a izolovaný výraz *tkaň.*

Termín *tkaň* súvisí s neurčitkovým základom (kmeňom) slovesa *tkať,* ktoré má v slovenčine krátke *a.* Pri substantíve *tkaň* niet dôvodu predlžovať samohlásku *a.* Termín *tkaň* má teda v spisovnej slovenčine krátke *a* v zhode s neurčitkovými tvarmi slovesa *tkať* a s inými odvodenými slovami ako *tkanie, tkanica, tkanina, tkanivo.* Iba v činiteľskom mene *tkáč* a v slovách od neho odvodených je dlhé *á.* Ale to je v slovenčine organický spôsob tvorenia činiteľských mien z jednoslabičných slovesných základov: *drať — dráč, hrať — hráč, spať — spáč, tkať — tkáč, zvať — zváč . . .*

Dĺžka v slove *tkáň* je v slovenčine neorganická. Táto podoba sa do slovenčiny nenáležite prenáša z češtiny, kde sloveso *tkát (tkáti)* má v infinitíve dĺžku (podobne ako infinitívy iných slovies s jednoslabičným základom: *brát, hrát, spát, zvát, bít, pít, žít, krýt ...),* ktorá sa potom zachováva aj v odvodenom slove *tkáň.* V češtine je teda znenie *tkáň* organické, na rozdiel od slovenčiny, kde je organické znenie *tkaň.* Upozorňujeme na tento rozdiel medzi našimi blízkymi jazykmi aj našich lekárov a všetkých, čo majú dbať na zachovávanie spisovnej normy. A opakujeme, že v súčasnej lekárskej terminológii sa ustálil termín *tkanivo.*

Podobný rozdiel v kvantite je aj medzi českým slovom *plíseň* a slovenským *pleseň.* Pravda, v tomto prípade je rozdiel nielen v kvantite, ale aj v kvalite samohlásky v prvej slabike. Znenie *pleseň* v spisovnej slovenčine kodifikoval už Samo Czambel s Jozefom Škultétym v Rukoväti spisovnej reči slovenskej (3. vyd. 1919, s. 295) a túto podobu uvádzajú všetky vydania Pravidiel slovenského pravopisu i Slovník slovenského jazyka. Preto treba pokladať za nenáležitú a za nespisovnú podobu *plieseň,* s ktorou sa dosť často stretávame u zdravotníckych pracovníkov. Podoba *plieseň* je pravdepodobne produktom kríženia slovenského zenia *pleseň* a českej podoby *plíseň.* Slovenské spisovné znenie je *p l e s e ň.*

Š. Peciar

Weimarský stavač, nie ‚výmarský'

K nezdomácneným cudzím slovám patria v spisovnej slovenčine predovšetkým vlastné mená osobné, napr. *Johann Wolfgang Goethe, Friedrich Schiller, Ludwig van Beethoven* a zemepisné, najmä mená vzdialenejších alebo menej známych miest, krajov, riek, vrchov a i., napr. *Göteborg, New York, Tajo, Mont Blanc, Chile.* Mená veľkých a známych európskych kultúrnych stredísk, ako aj mená veľkých riek píšeme však slovenským pravopisom, a to podľa ich slovenskej výslovnosti, napr. *Varšava, Štokholm, Paríž, Lisabon, Londýn, Rím, Viedeň.* (Pozri Pravidlá slovenského pravopisu, 11. vyd., Bratislava, VSAV 1971, s. 33—34.) K takýmto zdomácneným názvom patria aj niektoré názvy nemeckých miest, napr. *Kolín nad Rýnom, Brémy, Berlín, Lipsko, Drážďany.* Písala o nich naposledy M. Ivanová-Šalingová (Jeden typ zemepisných názvov preberaných z nemčiny. Slovenská reč, *36,* 1971, s. 93—97). Autorka tu zároveň upozorňuje na niektoré prípady, v ktorých v spisovnej slovenčine nepoužívame zdomácnenú, ale naopak pôvodnú podobu názvu nemeckého mesta. Ide o názvy, ako napr. *Weimar, Meissen.* Pokiaľ sa v slovenskom texte používajú podoby *Výmar, Míšeň,* nie sú to podoby zdomácnené v spisovnej slovenčine, ale podoby zdomácnené v češtine, a odtiaľ mechanicky prenesené do spi-

sovnej slovenčiny. Medzi slovenčinou a češtinou je istý rozdiel v počte zdomácnených názvov nemeckých miest, resp. širšie názvov miest nachádzajúcich sa na nemeckej jazykovej oblasti. V češtine odlišná kultúrna tradícia (častejšie kontakty s niektorými takýmito mestami) viedla k početnejšiemu zdomácňovaniu (v tomto prípade počešťovaniu), ako je to v slovenčine; porov. nielen rozdiel *Weimar — Výmar, Meissen — Míšeň,* ale napr. aj *Aachen — Cáchy, Zürich — Curych* a podobne.

V preklade publikácie M. Kocha-Kosterwitza 400 rád pre milovníkov psov (prel. M. Lahvičková, Bratislava 1969, 88) sme sa stretli s prídavným menom *výmarský,* ktoré je derivátom spomínanej neslovenskej podoby *Výmar,* a to vo výraze *výmarský stavač.* Upozorňujeme na tento prípad najmä preto, lebo tu ide o použitie nesprávneho tvaru *výmarský* v termíne, teda nie vo voľnom spojení tohto prídavného mena s nejakým podstatným menom. V spisovnej slovenčine správne máme používať termín *weimarský stavač,* nie *výmarský stavač.*

L. Dvonč

SPRÁVY A POSUDKY

Nový terminologický slovník

(Česko-slovenský terminologický slovník z chovu koní s německými ekvivalenty. 1. vyd. Praha, Československá akademie zemědělská 1970, s. 208.)

Terminologický slovník z chovu koní je prvou knižnou prácou z odboru poľnohospodárskeho názvoslovia. Kladie si za cieľ zjednocovať poľnohospodársku terminológiu, lebo nejednotnosť v používaní termínov a ich neustálenosť môže viesť k nedorozumeniam.

V slovníku sa uvádza v abecednom poriadku 1339 českých termínov (pri niektorých aj tzv. pravé i nepravé synonymá) a príslušných slovenských a nemeckých ekvivalentov a pri používaných termínoch (sú tu aj zastarané názvy) sú aj definície (vymedzenie rozsahu termínu) v českom i slovenskom znení. Na konci je pripojený register 132 slovenských odlišných názvov s príslušnými českými ekvivalentmi. Slovník obsahuje termíny z anatómie, plemenitby, jazdectva, veterinárstva, podkúvačstva, uvádza názvy koní podľa sfarbenia srsti, podľa plemien, názvy postrojov a ich častí a i. Chýbajú tu niektoré všeobecné i špeciálne zootechnické termíny, lebo ako autori v úvode pripomínajú, pripravujú sa špeciálne slovníky, napr. zo všeobecnej zootechniky, exteriéru hospodárskych zvierat, genetiky a i.

Slovník je výsledkom spolupráce zootechnikov a jazykovedcov, ale účasť posledných je slabšia. Mohla sa viac prejaviť pri formulovaní definícií, aby boli precízne, výstižné, štylisticky vhodné a zrozumiteľné. Používanie príčastí, rozličných vzťahových prídavných mien, počet zhodných a nezhodných prívlastkov, predložiek, slovosled, interpunkcia a iné jazykové javy v definíciách by si zaslúžili osobitnú pozornosť. Niektoré, najmä dlhšie definície by si žiadali jazykovú úpravu.

V knihe sa nejednotne používajú veľké začiatočné písmená, najmä pri označení plemien. Názvy plemien by sa mali dôsledne písať s malým začiatočným písmenom (okrem typu *kôň Przewalského,* kde ide o privlastňovacie prídavné meno utvorené od názvu), teda aj názov *nonius* (v slovníku sa píše *Nonius*). V pomenovaniach typu *nonius* je prenesený názov osoby na zviera (podobný typ ako napr. v slove *röntgen* z osoby na vec). Názvy kmeňov a línií, pri ktorých sa ešte pociťuje súvislosť s vlastným menom zvieraťa, ako i názvy rázov, pokiaľ sú pomenované po vynikajúcom predkovi, by sa mohli písať s veľkým písmenom.

V slovníku je mnoho termínov cudzieho pôvodu. Pri niektorých sa prejavuje nemecký vplyv (niekde nadbytočnosť vyjadrovania pri doslovných prekladoch), pri daktorých zasa anglický alebo iný cudzí vplyv. Úsilie po nacionalizácii takýchto termínov sa uplatňuje pri niektorých termínoch v slovenčine, napr. *manažér,* č. *manager,* pri iných zasa v češtine, napr. *spíd,* sl. *speed, žokej,* sl. *jockey* (ale v slovenskom znení definície na str. 31 sa píše *žokejky* „čiapky"). Častejšie sa cudzie termíny ponechávajú v pôvodnom pravopise a zaznačuje sa výslovnosť, no nedôsledne. Napr. chýba výslovnosť termínov *cross country* (23), *pickaxe team* (112), *Maestoso* (86) a i., pri trojslovnom názve č. 1201 sa mala uviesť aj výslovnosť prívlastku *liverpoolská.* Ešte väčšia nedôslednosť je v označovaní výslovnosti slovenských ekvivalentov. Chýba výslovnosť termínov *meet, mezzair, outsider, renvers, stakes* a i., hoci v českej časti je uvedená. Nesprávne sa žiada vyslovovať názov *Przedswit* ako *predsvit* (správ. *předsvit,* resp. *přecvit, pšecvit).*

Rozdiely medzi češtinou a slovenčinou sú pri jednoslovných termínoch, napr. *ústřel — úsad, kýla — prietrž, vozhřivka — sopľavka,* ale aj v pomere jednoslovných názvov k dvojslovným. Napr. v slovenčine je jednoslovný názov, v češtine dvojslovný: sl. *žrebník* — č. *porodní stáj, pakosti — návní kosti,* častejšie je v češtine jednoslovný názov: *hříběcí — žriebäcí kach, kelka — koreň chodidla.* Pri iných termínoch ide len o slovotvorné, gramatické alebo hláskové, prípadne pravopisné rozdiely, napr. *oj — oje, špánek — špánok, voltyžování — voltižovanie, kertak — kertag, mourek — murko.* Veľká časť termínov je v obidvoch jazykoch zhodná, napr. *kmih, mimochod, nohosled, lansáda.*

Pri niektorých slovenských termínoch sa ukazuje zbytočná závislosť od českých, napr. *žrebčiak* (č. *hřebčák), mušiak, myšák(!), pstrušiak* (správ. so *-ž-,* súvisí so slovom *pstruh,* č. *pstružák), kočiar* (správ. *koč*), *kočiarový kôň* (správ. *kočový*), *letún* (č. *letoun), belúš* (č. *bělouš,* v slov. odbornej literatúre sa používa *belko), honebný kôň* (v registri je správne *poľovný kôň — honební kůň), čierna úplavica* a i. Niektoré sú dokonca prevzaté bez akejkoľvek adaptácie, napr. *pánek, mezek* (správ. *mulica*).

Pri terminológii postrojov sa dostatočne nevyužili domáce zdroje. Napr. v slovníku uvádzaný rozdiel *maštaľná ohlávka — postrojová ohlávka* sa v slovenčine rozlišuje výrazmi *ohlávka — uzda* (synonymum *kantár*). Slovo *uzda* sa terminologicky využilo iba v zdrobnenej podobe *uzdička (č. uzdečka)*.

Ak sa jedno slovo používa v rámci toho istého odboru na označenie dvoch rozličných vecí, vznikajú nežiadúce homonymá. Napr. slovo *podbrušník* sa použilo ako ekvivalent č. termínov *podpinka* i *podbřišník*. Tu mohlo ostať v zhode s češtinou i s doterajšími návrhmi (porov. Slovenské odborné názvoslovie, *5*, 1957, s. 85, 155) *podpinka* a *podbrušník*.

Pri názvoch častí tela je v slovenčine veľa motivovaných termínov. Napr. *zápästie* (v slovníku *zápastie!*), *záprstie (č. přední holeň)*, *podpätie (č. zadní holeň)*, *predkolenie (č. bérce)*, *predlaktie (č. předloktí*, ale v registri je *predrameno — předloktí)*. Keď sa v takom vyhranenom odbore, ako je anatómia, vyskytuje veľa podobných termínov, sú na prekážku rýchleho vybavovania obsahu.

Medzi termínmi v slovníku a termínmi použitými vo výkladovom texte (v definíciách) sú niekde rozdiely. Napr. oproti termínom *poboček, lipický kôň* sa v texte píše takto: *stred postrankov* (127), *jeden z kmeňov lipicánskeho(!) koňa* (116). Našli sme aj protirečenia v samom slovníku. Napr. na str. 78 sa uvádza správny termín *poľovný kôň* (v knihe *kôň poľovný)*, ale na str. 49 *honebný kôň* (podobne aj vo výkladovom texte na str. 53).

Miestami je slovenský text lepší, štylisticky správnejší ako český. No často sú tu pravopisné chyby, nesprávne sa označujú dĺžky, mäkkosť a i. Napr. *v prípade... víťazstvá* (spr.-*stva*, 44), *lipicán (-an*, 84), *v Topoľčiankách (-ľčiankach*, 59), *skládá sa (skladá sa*, 60), *v polskom (-ľ-*, 105), používajú sa nesprávne tvary, napr. *pleco (-e*, 115), *v chovu (-e*, 115), *v ...púzdru (puzdre*, 72), nesprávny slovosled, napr. *krvi arabskej (arabskej krvi*, 144), *koní úžitkových (úžitkových koní*, 60), kladú sa nesprávne predložky, napr. *zviera... k noseniu (na*, 149), *na jazdiarni (v*, 15), *názov pre kobylu (názov kobyly*, 51), *s žltými škvrnami (so žltými*, 12), používajú sa české tvary alebo pravopis: *achaltěkinský kôň* (5), *zpočiatku* (11), *burgoňský kôň (-gonský*, 19), *dva dny (dni*, 93), *zdivočelý (-ný*, 23), *pohyb končí (sa končí*, 23), *žriebárna* (52), *na léčbu* (16), *na pr. (napr.*, 22), *líčnice (-a*, 83), vyskytujú sa chyby vo výbere slov: *v dobe gravidity (v období*, 52), *skupina... chovaná na príslušnom stanovisku (stanovišti*, 56) a iné. Väčšina chýb vyplýva z toho, že kniha vyšla v Čechách a slovenskému textu sa venovala menšia pozornosť.

Slovník obsahuje veľa jazykových a pravopisných chýb, takže ho možno používať iba s istým obmedzením. Pri druhom vydaní (a ďalších pripravovaných prácach tejto edície) bude treba venovať zvýšenú pozornosť jazykovej stránke slovenskej časti textu (no i českej) pri apretúre i pri korektúrach.

K. Palkovič

SPYTOVALI STE SA

Brázda, nie Barazdaláš. — Ešte vlani nás súdruh A. Chmelík z Banskej Bystrice upozornil, že najhlbšia priepasť v ČSSR, ktorá je na Slovensku, nemá dosiaľ ustálený názov.

Ide o priepasť na Silickej planine, ležiacu 2,5 km na severozápad od obce Silica v okrese Rožňava. Podľa výskumov z roku 1964 je táto priepasť hlboká 205 m. V roku 1953 sa vykonal prvý komplexný prieskum priepasti (pozri časopis Krásy Slovenska, *30,* 1953, č. 8) a podľa lesa, v ktorom sa rozprestiera, začal sa používať názov *Barazdaláš.* Odvtedy uplynuli takmer dve desaťročia a v rozličných publikáciách, časopisoch a v tlači sa pri pomenúvaní tejto priepasti používajú striedavo názvy *Barazdaláš* (aj *Barasdaláš)* a *Brázda.*

Treba povedať, že *Barazdaláš* je maďarský názov, utvorený z maďarského slova *barázda* (= brázda). Pravda, maďarské slovo *barázda* je slovanského pôvodu. Pochopí to každý, kto porovná niekoľko slovenských a paralelných maďarských, od Slovanov prevzatých slov, ako sú *brázda — barázda, brat — barát* (= mních, rehoľný brat), *blato — balát* (v odvodenom názve *Balaton,* po slovensky vlastne *Blatenské jazero), hrada* (psl. *gręda) — gerenda* a ďalšie.

Je preto celkom prirodzené, že sa súčasne s maďarským názvom, aj keď živelne, začal používať aj slovenský názov priepasti *Brázda.*

V publikácii Turistický sprievodca ČSSR, zv. 52, Slovenský kras (autori J. Ďurček, V. Zahatňanský a kol.), ktorá vyšla v Bratislave v roku 1968, sa spomínaná priepasť uvádza s názvom *Brázda (Barazdaláš).*

Názvoslovná komisia pri Slovenskej správe geodézie a kartografie sa týmto stavom v ostatnom čase zaoberala a rozhodla sa normalizovať a ustáliť už vžitý slovenský názov priepasti *Brázda.*

M. Majtán

Szabó, Szabóa, Szabóovi, ale Szabo, Szaba, Szabovi. — M. M. z Bratislavy: „Navrhujem, aby ste vo vašom časopise upozornili na chybné skloňovanie priezvisk typu *Szabó.* Z dennej tlače som si vypísala tieto príklady: *Žandári v Gute, terajšom Kolárove, odobrali odznak robotníkovi Jozefovi Szabovi — Odkiaľ máte ten odznak? vyšetrovali Szaba. — Napriek vypočúvaniu menovaného Szaba rozširovateľ tohto komunistického odznaku nemohol byť vypátraný.*"

V odpovedi na návrh pisateľky treba najsamprv zdôrazniť, že v príkladoch, ktoré uviedla, sa priezvisko *Szabo* (s krátkym *o*) skloňuje správne. Kritická výčitka v tomto prípade nie je oprávnená, pretože je rozdiel v skloňovaní priezvisk zakončených na krátke *-o* a na dlhé *-ó.* Súhlasíme však s tým, že v praxi sa pri skloňovaní priezvisk typu *Szabó* často robia chyby, preto je potrebné na ne upozorniť.

Priezvisko *Szabó* je totožné s maďarským apelatívom *szabó* (= krajčír). V slovenčine však nemáme také slová domáceho pôvodu, ktoré by sa kon-

čili na dlhé *-ó*. Všetky takéto slová sa pokladajú za cudzie. V iných pozíciách sa dlhé *ó* vyskytuje iba v citoslovciach, napr. *ó, óvi, ój,* a v cudzích slovách, napr. *bróm, chróm, balkón, epizóda, filológia, psychológia, história, sezóna, sympózium.* Ako vidíme, dlhé *ó* nie je v nich na konci, ale vnútri slova.

Pravdaže, aj v slovenčine máme priezviská zakončené na -o, napr. *Koščo, Lenko, Krno, Šebo,* ale tieto priezviská majú krátke zakončenie a skloňujú sa podľa vzoru *chlap,* alebo aj podľa vzoru *hrdina,* napr. *Koščo — Košča/Košču, Lenko — Lenka/Lenku, Krno — Krna/Krnu, Šebo — Šeba/Šebu* (pozri Morfológia slovenského jazyka. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, s. 86). I cudzie priezviská zakončené na krátke *-o* sa skloňujú pravidelne podľa vzoru *chlap,* napr. *Michelangelo — Michelangela, Hugo — Huga,* teda aj *Szabo, Szaba, Szabovi, Szabom.* Je však zásadný rozdiel medzi dlhým zakončením maďarského priezviska *Szabó* a krátkym zakončením slovenských i cudzích priezvisk na *-o* a ten sa odráža v ich ohýbaní. V slovenčine totiž platí pravidlo, že pri skloňovaní cudzích osobných mien na *-ó, -ő, -u, -ú, -ou, -au* sa pádové prípony pridávajú k celému menu, napr. *Szántó — Szántóa — Szántóovi, Gerő — Gerőa — Gerőovi, Nehru — Nehrua — Nehruovi, Varjú — Varjúa — Varjúovi, Rousseau — Rousseaua — Rousseauovi, Lenau — Lenaua — Lenauovi, Garrigou — Garrigoua — Garrigouovi* (pozri MSJ, 1966, str. 125). Podľa toho aj priezvisko *Szabó* má mať tieto tvary: *Szabó — Szabóa — Szabóovi — Szabóom.*

Š. Horváth

Nakládka. F. K. Z Bratislavy: „Je slovo *nakládka* chybné, keď sa neuvádza ani v Pravidlách slovenského pravopisu, ani v Slovníku slovenského jazyka?"

Podstatné meno *nakládka* sa v Slovníku slovenského jazyka naozaj neuvádza, hoci sa s ním stretáme bežne. SSJ (zv. V, s. 233) však uvádza podstané meno *vykládka* s dvoma významami: 1. vykladanie tovaru z dopravného prostriedku; 2. miesto, kde sa niečo vykladá. SSJ (zv. IV, s. 89) uvádza aj substantívum *skládka,* a to takisto s dvoma významami: 1. hromada uložených, uskladnených vecí na voľnom priestranstve; 2. hovor. skladanie, vykládka.

Tak ako sa od slovies *vykladať, skladať* v spisovnej slovenčine odvodzovacou príponou *-ka* utvorili podstatné mená *vykládka, skládka* (všimnime si, že sa pritom zdĺžila korenná slabika), možno aj od slovesa *nakladať* odvodzovacou príponou *-ka* utvoriť podstatné meno *nakládka.* Aj toto slovo sa môže používať v dvoch významoch: 1. nakladanie tovaru na nejaký dopravný prostriedok, napr. *nakládka dreva, nakládka uhlia:* 2. miesto, kde sa niečo nakladá.

Podstatné meno *nakládka* je ústrojné a treba ho zaradiť aj do Slovníka slovenského jazyka.

J. Jacko

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník 6, 1972, číslo 9. Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Paráková. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili TSNP, závod Ružomberok. Povolené výmerom SÚKK, č. 1015/IV-68.
© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1972.

Cena Kčs 3,—